

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Rūtos Jankauskaitės,
V kurso, darbo teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Valstybinių pensijų vieta Lietuvos pensijų sistemoje ir jų reguliavimo problematika

Darbo vadovas: Doc. Dr. Audrius Bitinas

Recenzentė: Lekt. Dr. Vida Petrylaitė

Vilnius, 2017

TURINYS

ĮVADAS	3
I. Valstybinių pensijų vieta socialinės apsaugos sistemoje.....	5
1. Socialinės apsaugos samprata ir rūšys.....	5
1.1 Valstybinis socialinis draudimas.....	9
1.2 Socialinė parama	11
2. Pensijų rūšys	12
2.1 Valstybinio socialinio draudimo pensijos	13
2.2 Šalpos pensija.....	15
2.3 Valstybinė pensija	17
2.4 Kitos piniginės išmokos	19
II. Atskiros valstybinių pensijų rūšys	22
1. Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos	25
2. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos	31
3. Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos	37
4. Mokslininkų valstybinės pensijos.....	46
5. Teisėjų valstybinės pensijos	51
6. Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinė pensija.....	56
IŠVADOS	60
LITERATŪRA	61
SANTRAUKA	66
SUMMARY	67

IVADAS

Vienas svarbiausių kiekvienos valstybės uždavinių – sukurti tokią socialinės apsaugos sistemą, kurios dėka ji būtų pajėgi padėti savo piliečiams atsiradus tam tikros socialinėms rizikoms.

Pagrindinę socialinės apsaugos dalį sudaro valstybinis socialinis draudimas bei valstybinio socialinio draudimo pensijos. Šalia šių pensijų Lietuvos Respublikos teisės aktuose yra įtvirtintos ir valstybinės pensijos, kurios, kitaip nei valstybinės socialinio draudimo pensijos, yra papildomos, specialiosios išmokos. Asmenims, siekiantiems gauti tokias pensijas, įstatymų leidėjas yra nustatęs daug įvairių reikalavimų, kriterijų bei sąlygų. Taip yra atskleidžiamas šių išmokų specifiškumas.

Valstybinių pensijų egzistavimas Lietuvos pensijų sistemoje yra dažnai kvestionuojamas, dauguma mokslininkų siūlo šių pensijų iš viso atsisakyti. Dar 2000 m. balandžio 26 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“¹, kuriuo buvo pritarta Pensijų sistemos reformos koncepcijai. Vienas iš šios koncepcijos tikslų yra palaipsniui atsisakyti valstybinių pensijų, kaip iškreipiančių pensijų sistemos universalumą ir pažeidžiančių socialinį teisingumą, riboti valstybinių pensijų dydį bei gavėjų skaičių.

TIKSLAS. Išanalizuoti Lietuvos Respublikoje mokamų valstybinių pensijų reglamentavimą, nustatyti problemas ir galimus teisinio reguliavimo būdus ir priemones.

UŽDAVINIAI:

- 1) Atskleisti valstybinių pensijų vietą Lietuvoje egzistuojančioje pensijų sistemoje.
- 2) Atskleisti valstybines pensijas reglamentuojančiuose įstatymuose įtvirtintas problemas.

OBJEKTAS. Valstybinių pensijų sistemos teisinis reguliavimas ir jo problematika.

DARBO ORIGINALUMAS. Mokslinėje literatūroje valstybinės pensijos yra gana dažna tema. Ruošiant darbą buvo susidurta su moksliniais straipsniais, taip pat kitais baigiamaisiais magistro darbais, kurie analizavo valstybines pensijas. Šiame darbe yra siekiama pabrėžti, kokią vietą pensijų sistemoje užima valstybinės pensijos, taip pat siekiama apibrėžti pagrindines tokių pensijų reguliavimo ydas.

TEMOS AKTUALUMAS. Valstybinės pensijos ir jų reglamentavimas užima didelę vietą Lietuvoje egzistuojančioje pensijų sistemoje. Šios rūšies pensijų egzistavimas nuolatos kvestionuojamas, todėl svarbu išanalizuoti šių pensijų skyrimo bei mokėjimo reglamentavimą, atskleisti jo problematiką.

¹ Valstybės žinios, 2000-05-03, Nr. 36-998

METODAI. Rašant darbą buvo naudojami:

- 1) Lyginamasis metodas – lyginamos valstybinio socialinio draudimo pensijos bei valstybinės pensijos. Taip pat lyginamas atskirų valstybinių pensijų reglamentavimas.
- 2) Istorinis. Darbe analizuojami kai kurių valstybinių pensijų reglamentavimo pokyčiai.
- 3) Sisteminės analizės metodas naudojamas siekiant sistemiškai atskleisti valstybinių pensijų reglamentavimą.
- 4) Teisinių dokumentų analizės. Pagrindiniai šaltiniai, naudojami rašant darbą, yra teisės aktai, reglamentuojantys valstybines pensijas, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai.
- 5) Teleologinis. Siekiant atskleisti kai kurių analizuojamų teisės aktų turinį, darbe siekiama išsiaiškinti tų teisės aktų priėmimo arba pakeitimo tikslus.
- 6) Kritinės analizės. Siekiama nustatyti valstybinių pensijų reglamentavime esančius trūkumus.

Didžiausią vietą tarp darbe naudotų šaltinių užima Lietuvos Respublikos Seimo priimti įstatymai, reglamentuojantys valstybines pensijas, jų skyrimą bei mokėjimą. Taip pat didelė reikšmė skiriama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo plėtojamai konstitucinei jurisprudencijai. Darbe taip pat remiamasi Prof. Dr. Juozo Tartilo, Doc. Dr. Audriaus Bitino bei kitų mokslininkų darbais.

I. Valstybinių pensijų vieta socialinės apsaugos sistemoje

1. Socialinės apsaugos samprata ir rūšys.

Visuotinai vieningos nuomonės dėl *socialinės apsaugos* sąvokos nėra. Pati *socialinės apsaugos* sąvoka yra kildinama iš amerikietiško pavadinimo „*Social Security Act*“. Ši sistema apima iš įmokų formuojamą draudimą ir mokesčių mokėtojų pinigais paremtas socialinės apsaugos priemones. Dėl šios priežasties sąvokai yra būdingas bendrinis pobūdis.

Tas pats pasakytina ir apie Europos kultūrinėje terpėje vartojamus šios sąvokos vertimus: *socialinė apsauga*, *socialinis saugumas* ir *socialinė sauga*. Žodis *socialinis* šiame junginyje yra daugiareikšmis, o vartojamas kartu su kitomis sąvokomis jis galėtų būti neretai sutapatinamas su sąvoka *visuomeninis*. Žodžių junginys *socialinis saugumas* išreiškia bendromis visuomenės pastangomis pasiektą garantuoto saugumo būseną nepriklausomai nuo gyvenime pasireiškiančios rizikos. *Socialinė apsauga* – iš visuomenės mokesčių ir įmokų finansuojamos programos bei priemonės, skirtos numatytiems tikslams įgyvendinti.²

Socialinę apsaugą galima apibrėžti kaip visumą priemonių, kurias pasitelkiant sukuriamas solidarumas tarp žmonių, netekusių darbo pajamų arba turėjusių ypatingų išlaidų. Tai piniginės pašalpos, išmokamos visuotinai pripažintais socialinės rizikos atvejais:

- 1) Dėl senyvo amžiaus, invalidumo, arba bedarbystės, kai žmogus netenka pajamų iš apmokamo darbo;
- 2) Netekus darbo užmokestį gavusio maitintojo;
- 3) Atsiradus ypatingų išlaidų šeimoms, auginančioms vaikus;
- 4) Būtiniosios medicinos pagalbos atveju;
- 5) Trūkstant lėšų pragyventi.³

Socialinė apsauga gali būti suprantama plačiąja bei siaurąja prasmėmis. Plačiąja prasme socialinė apsauga suprantama kaip valstybės veikla, kuri yra nukreipta aprūpinti visavertės asmenybės formavimosi ir vystymosi procesą, nustatyti ir šalinti neigiamus veiksnius, veikiančius asmenybę, kurti savęs įtvirtinimo gyvenime sąlygas. Tuo tarpu socialinė apsauga siaurąja prasme yra nagrinėjama kaip visuma įstatymų, leidžiamosios

² SCHULTE-MIMBERG, U., et al. *Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Vilnius: Lietuvos informacijos instituto spaustuvė, 1998. 4 p.

³ PIETERS, D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eurigmas, 1998. 41 p.

valdžios įtvirtintų ekonominių ir teisinių garantijų, užtikrinančių piliečių svarbiausių socialinių teisių laikymąsi ir socialiai priimtino gyvenimo lygio pasiekimą.

Socialinė apsauga remiasi įstatymais. Normos, kuriomis nustatomi lėšų kaupimo ir panaudojimo būdai, taip pat planingo visos sistemos valdymo pagrindai, apibendrinant yra suprantamos kaip socialinė teisė. Jos turinį ir apimtį reglamentuojantys teisiniai aktai pagrindžiami konkrečiai visuomenei priimtinomis vertybėmis ir vyraujančiais įsitikinimais, atsižvelgiant į įvairius visuomenės raidos aspektus ir konkrečią padėtį. Teisinės nuostatos kuriamos pagal galiojančią įstatymų leidybos tvarką, įvardijant keliamus tikslus ir derinant daugybę įvairiausių požiūrių.⁴

Pažymėtina ir tai, kad kai kurie autoriai socialinę apsaugą suvokia kaip visapusišką žmogaus apsaugą nuo pavojų. Tokia socialinės apsaugos samprata reikštų žmonių apsaugą darbe ir aplinkoje, aprėptų užimtumo skatinimo priemones ir darbo biržas, švietimą bei profesinį mokymą, įvairias profilaktines sveikatos apsaugos priemones, visų rūšių kolektyviai organizuojamas paslaugas: pagalbos centrus vaikams, ligoniams, seneliams ir asocialems asmenims, kitas priemones, civilinės teisės įstatymais įpareigojančias trečiąją šalį arba reguliuojančias turto paskirstymą skyrybų arba mirties atvejais.⁵

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1997 m. kovo 12 d. nutarimu pažymėjo, kad socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją. Jos padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Žinoma, pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą. Tai yra svarbiausia laisvo žmogaus saviraiškos sąlyga. Abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsisaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti. Todėl valstybė kuria socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą. Asmenims, dėl nedarbingumo ar kitų nuo jo nepriklausančių priežasčių negalintiems užsidirbti pakankamai lėšų gyvenimui, socialinis aprūpinimas paprastai yra skiriamas dviem formomis – socialinio draudimo ir socialinės paramos.⁶

⁴ SCHULTE-MIMBERG, U., *et al.* *Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Vilnius: Lietuvos informacijos instituto spaustuvė, 1998. 4 p.

⁵ BITINAS, A. *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius, Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. 10 p.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl

Teisinėje bei mokslo literatūroje socialinės apsaugos sistemos dažniausiai skirstomas į dvi tradicijas, kurios pavadintos jų pradininkų vardais. Tai Vokietijos kanclerio Otto von Bismarck (1815 m. balandžio 1 d. – 1898 m. liepos 30 d.) ir Didžiosios Britanijos ekonomisto William Beveridge (1879 m. kovo 5 d. – 1963 m. kovo 16d.) tradicijos (Bismarko ir Beveridžo).

Bismarko tradicija. Bismarko iniciatyva 1883 m. ir 1889 m. įstatymų pagrindu buvo pradėta kurti šiuolaikinė socialinės apsaugos sistema, kuri turėjo apsaugoti dirbančius asmenis nuo socialinių pavojų: ligos, nelaimingų atsitikimų darbe, neįgalumo ir senatvės.⁷ 1898 m. balandžio 9 d. įstatymu buvo įtvirtinta pramonės įmonių darbdavių atsakomybė be kaltės už žalą, atsiradusią dėl profesinės rizikos. Darbdaviai buvo priversti mokėti įmokas draudimo įstaigoms. 1881 m. lapkričio 17 d. Bismarkas pateikė Vokietijos parlamentui (Reichstagui) naują socialinio draudimo koncepciją, kurioje buvo teigiama, kad valstybės misija yra ne vien tik ginti esančias teises, bet ir užtikrinti visuomenės narių gerovę, ypač tų, kuriems jos labiausiai reikia, ir silpniausiųjų visuomenės narių.⁸ 1883 m. socialinis draudimas sveikatos draudimo srityje buvo nustatytas darbininkams, kurių pajamos buvo mažesnės už bazines. 1884 m. socialinis draudimas pasiekė nelaimingų atsitikimų darbe, o jau 1889m. ir senatvės bei neįgalumo pensijų sritis.

Pagrindinis šios tradicijos elementas – priversti įvairių socialinių sluoksnių asmenis taupyti savo pačių senatvei. Pačios socialinės apsaugos sistemos kūrimui didelę įtaką turėjo ekonominė plėtra, demografinis šuolis, darbuotojų streikų ir judėjimų plėtra, taip pat 1810 m. tuometinėje Prūsijos valstybės teisės sistemoje įsigaliojęs reikalavimas darbdaviams drausti darbuotojus nuo ligų bei mokėti įmokas.

Beveridžo tradicija. Beveridžo socialinės apsaugos sistema buvo pradėta kurti 1942 m., kai savo paskelbtu pranešimu suformavo universalių gerovės valstybės paslaugų gaires. Beveridžo pranešimo tikslas buvo sukurti universalią socialinės apsaugos sistemą ir panaikinti tuo metu egzistavusios sistemos trūkumus: mažą socialinę aprėptį (į ją įtraukti savarankiškai dirbančius asmenis, valstybės tarnautojus ir kt.), sudėtingą valdymą ir pagerinti išmokų sistemą. Šiose gairėse buvo pristatytas Didžiosios Britanijos socialinės apsaugos sistemos modelis, kurio pagrindas yra universalios sveikatos, nemokamo švietimo, visiško užimtumo, būsto, socialinės apsaugos paslaugos. Pranešime buvo numatyta, kad atskiros socialinio draudimo institucijos turi būti sujungtos į vieną sistemą

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 1997, Nr. 5/96

⁷ BITINAS, A. *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. 11 p.

⁸ *Ibidem*.

pagal principą, kad visos išmokos turi būti vienoje vietoje ir vieningoje formoje (angl. *all benefits in the form of one stamp on a single document*). Išmokų dydis turi būti vienodas visoms socialinėms rizikoms, socialinio draudimo įmokos visiems vienodos, turi būti sukurta nacionalinė sveikatos sistema ir patvirtinta visiško užimtumo strategija.⁹

Beveridžo pranešimo esmė – supaprastinti socialinės apsaugos sistemą, unifikuoti socialinę apsaugą administruojančias institucijas, garantuoti pragyvenimą visiems gyventojams. Šios tradicijos esmė – valstybės ir asmens bendradarbiavimas, pagal kurį valstybė suteikia minimalią socialinę apsaugą ir suteikia sąlygas pačiam asmeniui dalyvauti darbo rinkoje ir pasirinkti papildomą socialinį draudimą.¹⁰

Socialinė politika glaudžiai siejama su sveikatos politika, kurios esmė – nacionalinės sveikatos sistemos sukūrimas. Valstybė garantuoja nemokamą sveikatos apsaugą ir šeimos išmokas kiekvienam. Socialinio draudimo įmokos vienodos, tačiau išmokos šeimai ir sveikatos apsaugai finansuojamos mokesčių pagrindu.¹¹

Pagrindiniai tradicijų skirtumai. Galima išskirti tokius socialinės apsaugos tradicijų skirtumus:

- 1) Konceptijos požiūriu: Beveridžo sistema yra individualaus pobūdžio, asmens interesai iškeliami virš valstybės interesų. Bismarko pasiūlytoje sistemoje valstybė yra socialinės integracijos garantas;
- 2) Poreikių tenkinimo požiūriu: Beveridžo sistemoje tenkinami baziniai asmens poreikiai. Bismarko sistema, asmeniui tapus nedarbingam, užtikrina tinkamo gyvenimo lygio palaikymą;
- 3) Finansavimo požiūriu: Beveridžio sistema garantuoja visiems asmenims vienodas minimalias bazines pajamas. Pagal Bismarko sistemą asmeniui, kuris tapo nedarbingas, garantuojamas pajamų lygis priklauso nuo buvusio atlyginimo, t. y. pajamos priklauso nuo paties asmens;
- 4) Išmokų skyrimo požiūriu: Beveridžo sistemos išmokos skiriamos pagal pilietybės požymį, o Bismarko sistemos išmokos priklauso nuo to, ar asmuo moka socialinio draudimo įmokas;
- 5) Valstybės vaidmens požiūriu: pagal Beveridžo sistemą socialinis draudimas yra privati sritis, tai yra asmenų pasirinkimo teisė. Pagal Bismarko sistemą valstybė

⁹ BITINAS, A. *Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas*. Vilnius: MES, 2011. 22 p.

¹⁰ BITINAS, A. *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. 13 p.

¹¹ *Ibidem*

imperatyviai nustato socialinio draudimo pareigą. Savanoriškai asmuo gali rinktis tik papildomą socialinį draudimą (jei tai yra numatyta teisės aktuose).¹²

1.1 Valstybinis socialinis draudimas

Valstybinis socialinis draudimas – tai valstybės organizuojama ir vykdoma socialinio senatvės aprūpinimo, nedarbo ar ligos atveju sistema, paprastai pagrįsta einamojo finansavimo (einamųjų įmokų ir einamųjų išmokų) principu. Lietuvoje valstybinis socialinis draudimas susideda iš pensijų draudimo, ligos ir motinystės draudimo, draudimo nuo nedarbo, sveikatos draudimo bei draudimo nuo nelaimingų atsitikimų darbe.

Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymo (toliau tekste – Valstybinio socialinio draudimo įstatymas) 2 straipsnio 15 dalyje nurodyta, kad valstybinis socialinis draudimas – valstybinės socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudžiamųjų įvykių prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos.¹³

Valstybinis socialinis draudimas sudaro didžiausią socialinės apsaugos sistemos dalį. Jis apima kone visus Lietuvos gyventojus, o didžioji dalis nedarbingų asmenų, vyresnio amžiaus žmonių bei nepilnamečius vaikus auginančių asmenų gauna jo mokamas išmokas. Valstybinio socialinio draudimo tikslas yra sumažinti skurdą ir apsaugoti nuo jo asmenis, kai jiems dėl tam tikrų socialinių rizikų tokia pagalba reikalinga, skatinti socialinę integraciją ir lygybę tarp skirtingų socialinių grupių, garantuoti pajamas apdraustiesiems netekus darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, invalidumo (netekto darbingumo) ar kitais Valstybinio socialinio draudimo įstatyme nustatytais atvejais.

Kaip ir visa socialinė apsauga, valstybinis socialinis draudimas remiasi fundamentaliais solidarumo, universalumo ir kitais principais, o pati valstybinio socialinio draudimo sistema veikia einamojo finansavimo arba dar kitaip vadinamu solidarumo principu. Tokia pensinio draudimo sistema reiškia, kad darbuotojų mokamos įmokos sudaro tų pačių metų pensijų finansavimo šaltinį, t. y. įmokas mokantys asmenys realiu laiku finansuoja išmokų gavėjus. Socialinio draudimo atveju solidarumo sistemų

¹² BITINAS, A. *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. 14 p.

¹³ Lietuvos respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1991-05-31, Nr. 107-0; nauja įstatymo redakcija: *Teisės aktų registras*, 2016-07-15, i. k. 2016-20645

nariai savanoriškai ar (dažniausiai) privalomai patys moka draudiminiuosius įnašus, arba kiti sumoka už juos, ir todėl tokios solidarumo sistemos nariui patyrus socialinę riziką yra galimybė gauti socialinę paramą.¹⁴

Einamasis įmokas į valstybinio socialinio draudimo fondą moka kiekvienas dirbantis asmuo bei darbdaviai. Įmokos dydis, darbuotojo ir darbdavio mokamų įmokų santykiai skirtingose valstybėse gali skirtis. Lietuvoje valstybinio socialinio draudimo įmoka yra 34 procentai, kurie susideda iš darbdavio mokamo 31 procento nuo apskaičiuoto darbo užmokesčio bei 3 procentų, kuriuos moka pats darbuotojas. Mokantieji valstybinio socialinio draudimo įmokas yra laikomi apdraustais šiuo draudimu ir gali pretenduoti į valstybės pensiją, nedarbo ir kitas pašalpas. Valstybinio socialinio draudimo įmokos požymiai labiau atitinka valstybinių mokesčių požymius: įmoka yra privaloma, mokama į valstybinį fondą, gaunamos išmokos nėra susijusios arba yra mažai susijusios su įmokų dydžiu.

Einamasis finansavimas bei solidarumo principas valstybiniame socialiniame draudime reiškia tai, kad išmokos apdraustiesiems valstybiniu socialiniu draudimu mokamos iš tuo laiku surenkamų einamųjų įmokų. Tokiu būdu gaunamos lėšos nėra kaupiamos ar investuojamos, todėl sistema priklauso nuo demografinės padėties ir nuo atitinkamo laikotarpio įmokų mokėtojų darbo užmokesčio dydžio. Einamojo finansavimo sistemoje tam tikro laikotarpio pensininkams pensijas moka atitinkamo laikotarpio dirbantys asmenys. Kadangi yra atskiriamos asmens sumokėtos draudimo įmokos nuo gaunamų išmokų, tokia sistema sulaukia gana daug kritikos.

Remiantis Valstybinio socialinio draudimo įstatymu galima teigti, kad valstybinio socialinio draudimo fondas yra savarankiškas, neįtraukiamas į valstybės ar savivaldybių biudžetus, biudžetas. Šio biudžeto pajamas sudaro juridinių ir fizinių asmenų privalomosios valstybinio socialinio draudimo įmokos, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos veiklos pajamos, asignavimai iš valstybės biudžeto bei valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokos. Pagrindinę šio biudžeto dalį sudaro juridinių ir fizinių asmenų privalomosios socialinio draudimo įmokos.¹⁵

Valstybinio socialinio draudimo fondą administruoja centrinė institucija „Sodra“. Tai valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo

¹⁴ PIETERS, D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eurigmas, 1998. 15 p.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 1997, Nr. 5/96

ministerijos. „Sodra“ yra biudžetinė įstaiga, kuri koordinuoja, metodiškai vadovauja ir užtikrina jai pavaldžių teritorinių skyrių efektyvų ir kokybišką darbą bei juos kontroliuoja. Pagrindinė šios institucijos atliekama funkcija – valstybinį socialinį draudimą reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimo užtikrinimas.

1.2 Socialinė parama

Antroji socialinės apsaugos sistemos dalis yra socialinė parama. Tai socialinės, ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie (jos) galėtų savimi pasirūpinti.¹⁶ Valstybės pareiga yra užtikrinti, kad kiekvienas žmogus galėtų gauti iš atitinkamų valstybinių tarnybų tokią pagalbą, kokios gali prireikti, kad būtų galima išvengti nepritekliaus, jį pašalinti ar bent palengvinti. Kuriant ir plėtojant piniginės socialinės paramos sistemą, siekiama garantuoti minimalias pajamas labiausiai pažeidžiamoms asmenų grupėms būtiniausiems poreikiams patenkinti, apsaugant asmenis nuo skurdo ir socialinės atskirties, kartu išvengiant ilgalaikės priklausomybės nuo socialinės paramos sistemos ir užtikrinant, kad darbingo amžiaus darbingi nepasiturintys gyventojai išsaugotų paskatas aktyviai dalyvauti darbo rinkoje.¹⁷

Socialinė parama teikia pašalpas asmenims, kurie negauna valstybinio socialinio draudimo išmokų ir kurių yra žemas pragyvenimo lygis. Socialinės paramos schemos finansuojamos valstybės lėšomis, todėl, prieš teikiant socialinę pašalpą potencialiam jos gavėjui, pirmiausia gali būti patikrintos jo turimos pajamos.¹⁸ Socialinė parama gali būti teikiama pinigine išraiška arba natūra. Ji teikiama šiais būdais: socialinėmis paslaugomis ir socialine globa; pašalpomis ir piniginėmis išmokomis; šalpa daiktais.¹⁹ Remiantis Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo (toliau – Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas) 5 straipsniu, piniginės socialinės paramos rūšys yra šios:

- 1) Socialinė pašalpa;

¹⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl socialinės paramos koncepcijos”. *Valstybės žinios*, 1994-05-13, Nr. 36-653

¹⁷ 2012-2016 metų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinis pranešimas. Prieiga internetu <http://www.socmin.lt/lt/socialinis-pranesimas.html>

¹⁸ BITINAS, A. *Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas*. Vilnius: MES, 2011. 17 p.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl socialinės paramos koncepcijos”. *Valstybės žinios*, 1994-05-13, Nr. 36-653

- 2) Būsto šildymo išlaidų, geriamojo vandens išlaidų ir karšto vandens išlaidų kompensacijos.²⁰

Socialinė parama finansuojama iš valstybės ir savivaldybių lėšų, kurios surenkamos iš bendrųjų mokesčių. Ji teikiama gyventojams, remiantis dviem skirtingais principais:

- 1) Kategoriniu – kai remiamos tam tikros gyventojų grupės, nepaisant jų gaunamų pajamų (motinystės, motinystės (tėvystės) išmokos, šalpos pensijos, laidojimo pašalpos);
- 2) Pajamų testavimo – remiami tie gyventojai, kurių pajamos mažesnės už tam tikrą vyriausybės nustatomą dydį (socialinė pašalpa, šildymo išlaidų kompensacija, kitos vienkartinės išmokos).²¹

Socialinės paramos kontekste Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1997 m. kovo 12 d. nutarime yra pažymėjęs, kad socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie negali dėl įstatymuose numatytų svarbių priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas.²²

2. Pensijų rūšys

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (Toliau tekste - Konstitucija) 52 straipsnyje yra įtvirtinta, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymo numatytais atvejais.²³ Šiuo straipsniu yra nustatyti asmenų pensinio aprūpinimo bei socialinės paramos, esant reikiamybei, pagrindai. Minėtas Konstitucijos straipsnis įpareigoja įstatymų leidėją įstatymais reglamentuoti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo bei kitais atvejais.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal Konstituciją asmenys, kuriems skiriamos pensijos, jų skyrimo pagrindai, taip pat jų dydžiai ir mokėjimo sąlygos gali būti nustatomi

²⁰ Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003-07-23, Nr. 73-3352; nauja įstatymo redakcija: *Valstybės žinios*, 2011-12-01, Nr. 155-7353

²¹ TARTILAS, J. *Socialinės apsaugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, 66 p.

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 1997, Nr. 5/96

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014

tik įstatymu. Įstatymai turi būti priimami jų leidėją saistant Konstitucijos normomis bei principais.

Lietuvos Respublikos norminiuose aktuose numatyta, kad pensijų sistemą sudaro **valstybinio socialinio draudimo pensijos, šalpos pensijos (išmokos), valstybinės pensijos bei kitos piniginės išmokos.**

2.1 Valstybinio socialinio draudimo pensijos

Lietuva prie naujos pensijų sistemos perėjo 1995 m. sausio 1 d., įsigaliojus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymui. Pagal senąjį pensijų įstatymą visiems pensininkams pensijos buvo beveik vienodos. Tačiau nuo 1995 m. sausio 1 d. pensijos tapo diferencijuotos, jos priklauso nuo žmogaus darbo užmokesčio ir stažo.²⁴ Nuo 1991 iki 1995 metų pradžios valstybiniu socialiniu draudimu buvo draudžiami asmenys, kurie dirbo pagal darbo sutartis ir savarankiškai. Priėmus naują Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą, nuo 1995 metų valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pradėta drausti ir valstybės karinių struktūrų darbuotojus. Tai buvo padaryta siekiant laipsniškai panaikinti šių asmenų turimas privilegijas ir įtraukti juos į bendrąją valstybinio socialinio draudimo sistemą.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema remiasi visuomenės narių solidarumo principu, t. y. darbo santykiuose dalyvaujantys ir atlyginimą gaunantys visuomenės nariai mokamais mokesčiais išlaiko nedirbančius ir taip gauna teisę į analogišką paramą ligos, senatvės ar laikino nedarbingumo atveju. Kitais žodžiais tariant, tam tikrą laiką išdirbęs ir sulaukęs tam tikro amžiaus asmuo, kuris savo mokamais mokesčiais (į specialų socialinio draudimo fondą) išlaikydavo kitus, įgyja teisę gauti senatvės pensiją, bet ne konkretų šios pensijos dydį. Kaip ne kartą konstatavo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, ši socialinio solidarumo sistema nepanaikina paties asmens atsakomybės už savo rytojų, todėl ji tinkamai egzistuoja tik tada, kai asmuo ir pats rūpinasi savo santaupomis senatvės ar ligos atvejui. Į tai įeina investicijos, privatūs pensijų fondai, įvairūs draudimo polisai ir t. t. Šios asmeninės lėšos, skirtingai nuo pagal socialinio solidarumo principą gaunamų lėšų, yra asmens privati nuosavybė.²⁵

Teisę gauti valstybinio socialinio draudimo pensiją turi nuolatiniai šalies gyventojai, kurie tam tikrą įstatymų nustatytą laiką buvo privalomai draudžiami arba savanoriškai draudėsi valstybiniu socialiniu draudimu. Jeigu žmogus turi teisę tuo pat

²⁴ TARTILAS, J. *Socialinės apsaugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. 83 p.

²⁵ VAIČAITIS, V. A. Teisė į pensiją ir konstitucinio teismo praktika. *Teisė*, 2010, 35 p.

metu gauti senatvės ir invalidumo (nuo 2005 m. liepos 1 d. – netekto darbingumo) pensiją, jam skiriama viena iš jų. Našlių ir našlaičių pensija mokama kartu su senatvės arba invalidumo pensija.²⁶ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 5 straipsnį, kuriame yra numatyta teisė pasirinkti pensijos rūšį, asmuo, kuriam minėto įstatymo nustatyta tvarka mokama netekto darbingumo pensija ir kuris tuo pačiu metu turi teisę į senatvės pensiją, gali pats pasirinkti, kuri iš šių dviejų pensijų bus mokama. Jei asmuo pasirinkimo neišreiškia, jam mokama didesnioji pensija. Tokia pati pasirinkimo tvarka galioja ir asmenims, kurie tuo pačiu metu turi teisę gauti našlių ir našlaičių pensijas.

Kaip jau buvo minėta aukščiau, socialinio draudimo pensiją gauna asmenys, kurie yra privalomai draudžiami socialiniu draudimu bei asmenys, kurie draudžiasi savanoriškai. Valstybiniu socialiniu draudimu privalomai yra draudžiami asmenys, nurodyti Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnyje.

Senatvės pensija, remiantis Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nuostatomis, yra skiriama sukakus nustatytą senatvės pensijos amžių ir įgijus bent minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Iki 1995 m. sausio 1 d. nustatytas senatvės pensijos amžius – 55 m. moterims ir 60 m. vyrams. Nuo 1995 m. sausio 1 d. senatvės pensijos amžius kasmet buvo didinamas moterims 4 mėnesiais per metus, vyrams – 2 mėnesiais per metus ir nuo 2009 m. sausio 1 d. buvo nustatytas 60 m. moterims ir 62 m. 6 mėn. vyrams. Priėmus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimus, nuo 2012 m. kasmet senatvės pensijos amžius moterims didinamas 4 mėnesiais, vyrams – 2 mėnesiais, kol 2026 m. pasieks 65 metų ribą vyrams ir moterims.

Iki 1995 m. sausio 1 d. būtinas valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas senatvės pensijai buvo nustatytas 20 m. moterims ir 25 m. vyrams. Nuo 1995 m. sausio 1 d. minimalus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas senatvės pensijai yra 15 m. Būtinas valstybinio socialinio pensijų draudimo nuo 1995 m. sausio 1 d. stažas kasmet buvo didinamas vieneriais metais vyrams ir moterims, kol pasiekė 30 m.

Senatvės pensija apskaičiuojama atsižvelgiant į asmens įgytą valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą ir draudžiamąsias pajamas. Senatvės pensiją sudaro pagrindinė pensijos dalis, papildoma pensijos dalis, o nuo 2007 m. liepos 1 d. – ir priedas už stažo metus. Pagrindinė pensijos dalis lygi valstybinei socialinio draudimo bazinei pensijai, kai asmuo yra įgijęs būtinąjį valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Asmenims, įgijusiems bent minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, pagrindinė

²⁶ TARTILAS, J. *Socialinės apsaugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. 83 p.

pensijos dalis apskaičiuojama proporcingai įgytam stažui. Nuo 2008 m. sausio 1 d. pagrindinė pensijos dalis buvo padidinta ir sudaro 110 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos. Nuo 2013 m. sausio 1 d. pirmą kartą arba iš naujo skiriamos pensijos papildoma dalis yra apskaičiuojama atsižvelgiant į visą asmens įgytą valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą ir asmens draudžiamąsias pajamas, gautas nuo 1995 m. sausio 1 d. iki senatvės pensijos skyrimo mėnesio.

2.2 Šalpos pensija

Šalpos išmokos – mėnesinės piniginės išmokos, skiriamos ir (ar) mokamos Lietuvos Respublikos šalpos pensijų įstatymo²⁷ (toliau tekste – Šalpos pensijų įstatymas) nustatytais sąlygomis ir tvarka. Tai periodinės (mėnesinės) piniginės išmokos, skiriamos ir mokamos neįgaliesiems vaikams, nedarbingiems ar iš dalies darbingiems asmenims, senatvės pensijos amžių sulaukusiems asmenims, vaikams našlaičiams bei kitiems asmenims.²⁸

Pagrindinis teisės aktas, kuris reglamentuoja valstybinių šalpos išmokų skyrimą ir mokėjimą yra Šalpos pensijų įstatymas, kuris įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d. Šiuo įstatymu nustatytos mėnesinės piniginės išmokos, kurios užtikrina minimalias pajamas asmenims, atitinkantiems įstatymu nustatytas sąlygas neįgalumo, netekto darbingumo ir senatvės atvejais, taip pat mėnesines pinigines išmokas vaikams, netekusiems vieno ar abiejų tėvų (įtėvių).

Šalpos pensijų įstatymo 3 straipsnyje nurodytos trys šalpos pensijų rūšys:

- 1) Šalpos neįgalumo pensijos;
- 2) Šalpos senatvės pensijos;
- 3) Šalpos našlaičių pensijos.²⁹

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Šalpos pensijų įstatyme numatytos skirtingos sąlygos asmenims, pretenduojantiems į teisę gauti šalpos neįgalumo pensiją bei šalpos senatvės pensiją, tačiau tokių pensijų skyrimo tvarka ir sąlygos reglamentuojamos tapaciai. Šalpos pensijų įstatymo 5 straipsnyje yra nurodyti asmenys, turintys teisę gauti šalpos neįgalumo pensiją, tuo tarpu 6 straipsnyje išvardyti asmenys, turintys teisę gauti šalpos senatvės pensiją.

²⁷ Lietuvos Respublikos šalpos pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-14, Nr. 96-1873; nauja įstatymo redakcija: *Valstybės žinios*, 2005-05-19, Nr. 71-2556

²⁸ J.; LITVAITIENĖ, J. *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. 226 p.

²⁹ Lietuvos Respublikos šalpos pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-14, Nr. 96-1873; nauja įstatymo redakcija: *Valstybės žinios*, 2005-05-19, Nr. 71-2556

Šios dvi šalpos pensijos skiriamos bei mokamos asmenims, kurie:

- 1) Neturi teisės gauti valstybinio socialinio draudimo ar valstybinių pensijų;
- 2) Neturi teisės gauti kompensacijų už ypatingas darbo sąlygas;
- 3) Neturi teisės gauti valstybinių signataro ar valstybinių signataro našlių ir našlaičių rentų, taip pat rentų, skiriamų buvusiems sportininkams;
- 4) Neturi teisės gauti kompensacinių išmokų teatrų ir koncertinių įstaigų kūrybiniais darbuotojams;
- 5) Neturi teisės gauti kitų periodinių pensinio pobūdžio išmokų, mokamų iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto ar valstybės biudžeto lėšų, pagal Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymą ir Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymą gaunamų pensijų išmokų, užsienio valstybių pensijų ir kitų periodinių pensinio pobūdžio išmokų.

Trečioji šalpos pensijų rūšis – šalpos našlaičių pensija yra reglamentuojama atskirame Šalpos pensijų įstatymo skyriuje, kuriame nurodyti asmenys, turintys teisę gauti tokią pensiją bei jos mokėjimo tvarka ir sąlygos. Pagal šio įstatymo 9 straipsnį, teisę gauti šalpos našlaičių pensiją turi mirusiojo arba įstatymų nustatyta tvarka paskelbto mirusiu asmens vaikai (įvaikiai), kurie yra:

- 1) Nesukakę 18 metų;
- 2) Sukakę 18 metų ir mokosi pagal teisės aktų nustatyta tvarka įregistruotų švietimo įstaigų bendrojo ugdymo programas ar formaliojo profesinio mokymo programas arba studijuoja aukštojoje mokykloje pagal nuolatinės formos studijų programas, – iki mokymosi ar studijų pagal šias programas baigimo (išskyrus bendrojo ugdymo programų mokinius, turinčius teisę gauti šalpos našlaičių pensiją iki tų metų, kuriais jie baigia mokytis pagal šias programas, rugpjūčio 31 d.), tačiau ne vyresni negu 24 metų;
- 3) sukakę 18 metų ir pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių nedarbingais ar iš dalies darbingais pripažinti po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 26 metai, ir, jeigu jie nuo pripažinimo neįgaliaisiais dienos nuolat yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai).³⁰

³⁰ Lietuvos Respublikos šalpos pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-14, Nr. 96-1873; nauja įstatymo redakcija: *Valstybės žinios*, 2005-05-19, Nr. 71-2556

Našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų (įtėvių), šalpos našlaičių pensijos skiriamos už kiekvieną iš mirusių tėvų (įtėvių). Mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti šalpos našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir juos įvaikinus.³¹

Šalpos našlaičių pensijos skiriamos ir mokamos asmenims, neturintiems teisės gauti didesnių arba tokio paties dydžio pensijų ar pensijų išmokų, išskyrus atvejus, kai asmuo turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją ar valstybinę našlaičių pensiją už mirusį kitą iš tėvų (įtėvių).³²

Šalpos našlaičių pensijos skiriamos ir mokamos nepaisant to, kad:

- 1) asmuo gauna Lietuvos Respublikos šalpos pensijų įstatyme nustatytas šalpos išmokas, išskyrus socialinę pensiją, paskirtą už tą mirusį maitintoją, už kurį asmuo turi teisę gauti ir šalpos našlaičių pensiją;
- 2) mirusysis asmuo arba įstatymų nustatyta tvarka paskelbtas mirusiu asmuo, kurio vaikai (įvaikiai) turi teisę gauti šalpos našlaičio pensiją, iki mirties ar paskelbimo mirusiu neatitiko sąlygų, numatytų Šalpos pensijų įstatymo 1 straipsnio 3 dalyje

2.3 Valstybinė pensija

Trečioji pensijų sistemos dalis yra valstybinės pensijos. Šios rūšies pensijos mokamos ne visiems asmenims, o tik tiems, kuriems yra numatyta jas skirti ir kurie yra įvardinti 1994 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatyme³³ (toliau tekste – Valstybinių pensijų įstatymas), kuris įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d. Svarbus požymis, išskiriantis šias pensijas iš kitų, yra tas, jog visos valstybinės pensijos yra mokamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Taigi valstybinės pensijos – tai ilgalaikės, periodiškos piniginės išmokos, skirtos materialiam aprūpinimui asmenų, įvardytų Valstybinių pensijų įstatyme, ir kurios yra mokamos iš valstybės biudžeto.³⁴

Valstybinių pensijų įstatymo 1 straipsnyje nurodyta, kad Lietuvos Respublikoje numatomos šios valstybinės pensijos:

- 1) Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos;
- 2) Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos;
- 3) Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos;
- 4) Mokslininkų valstybinės pensijos;

³¹ Lietuvos Respublikos šalpos pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-14, Nr. 96-1873; nauja įstatymo redakcija: *Valstybės žinios*, 2005-05-19, Nr. 71-2556.

³² *Ibidem*.

³³ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

³⁴ TARTILAS, J. *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius, Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. 190 p.

- 5) Teisėjų valstybinės pensijos;
- 6) Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinė pensija.³⁵

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Valstybinių pensijų įstatymas reglamentuoja tik pirmojo ir antrojo laipsnių, nukentėjusiųjų asmenų, Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinių pensijų skyrimą. Tuo tarpu, pareigūnų ir karių, mokslininkų, taip pat teisėjų valstybinės pensijos skiriamos specialiaisiais įstatymais:

- 1) Lietuvos Respublikos karių ir pareigūnų valstybinių pensijų įstatymu;
- 2) Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinuoju įstatymu;
- 3) Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymu.

Lietuvos respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių, nukentėjusiųjų asmenų ir mokslininkų valstybinių pensijų dydžio matas yra valstybinių pensijų bazė, kurią tvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teikimu.³⁶

Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo tvarką nustatė tokias pagrindines taisykles:

- 1) Asmuo, turintis teisę gauti kelias valstybines pensijas, savo pasirinkimu gali nurodyti, kurią vieną pensiją nori gauti. Tokia nuostata netaikoma asmenims, turintiems teisę gauti valstybinę našlių ir našlaičių pensiją, kuri gali būti mokama kartu su viena kita valstybine pensija;
- 2) Asmeniui, turinčiam teisę gauti valstybinę našlių ar našlaičių pensiją už mirusį valstybinės pensijos gavėją, ir valstybinę socialinio draudimo našlių ar našlaičių pensiją, jo pasirinkimu skiriama ir mokama viena iš galimų pensijų – valstybinė našlių ar našlaičių pensija arba valstybinė socialinio draudimo našlių ar našlaičių pensija.

Kiekvienas valstybinės pensijos dydis bei šios pensijos dydžio ir tam pačiam asmeniui paskirtų valstybinių pensijų ir valstybinio socialinio draudimo pensijų bendra suma vienam asmeniui negali viršyti užpraeito ketvirčio prieš tą mėnesį, už kurį mokama valstybinė pensija, Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskelbto šalies ūkio vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio 1,5 dydžio. Pensijos dydžio ribojimą taiko valstybinę pensiją mokanti institucija.³⁷

³⁵ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

³⁶ TARTILAS, J. *Socialinės apsaugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. 112 p.

³⁷ *Ibidem*.

2.4 Kitos piniginės išmokos

Lietuvoje, šalia valstybinio socialinio draudimo pensijų, šalpos pensijų bei valstybinių pensijų taip pat yra reglamentuojama pensijų kaupimo sistema (antroji pensijų kaupimo pakopa ir trečioji pensijų kaupimo pakopa) bei profesinės pensijos.

Pensijų kaupimo sistema – tai galimybė kiekvienam, mokančiam socialinio draudimo įmokas, greta įgyjamų teisių valstybinio socialinio draudimo pensijai gauti, dalies tų teisių sąskaita kaupti lėšas privačiuose pensijų kaupimo fonduose. Šiuo metu pensijas dirbantiems ir įmokas mokantiems žmonėms garantuoja valstybinė socialinio draudimo sistema, šalia kurios veikia privatūs pensijų fondai. Dalyvaujantys pensijų kaupime žmonės pensijas gaus iš abiejų šaltinių.

Mokslinėje literatūroje ir Europos Sąjungos teisės sistemoje laikomasi nuostatos, kad pensijų sistema turi būti trijų pakopų. Pirmoji pakopa – valstybės garantuojamos socialinio draudimo pensijos, antroji pakopa – profesiniai pensijų fondai (Lietuvoje pagal susiklosčiusią praktiką antrajai pensijų pakopai priskiriami ir pensijų fondai, finansuojami valstybinio socialinio draudimo įmokomis ir papildomais dalyvių įnašais).³⁸ Pensijų kaupimo principas reiškia, kad pensijų fondų (dažniausiai – privačių, nors esama ir valstybinių) dalyvis kaupia sutartyje nustatyto dydžio fondą, sukauptos lėšos investuojamos ir, išėjus į pensiją, išmokamos pasirinkta forma (anuitetas ar vienkartinė išmoka). Pagrindinis skirtumas nuo einamųjų išmokų sistemos yra tas, kad kaupimo sėkmė priklauso nuo investicinės sėkmės ir valstybinio reguliavimo apimties, be to, galima kaupti toliau ir sulaukus pensinio amžiaus.³⁹

Priešingai nei valstybinio socialinio draudimo atveju, įmokos, kurios pervedamos į pensijų fondus, yra kaupiamos – už jas įsigijami vertybiniai popieriai, kitas turtas, gaunamos palūkanos, už jas vėl perkamas turtas, kurio vertė pastoviai kinta. Tuo prisiimama įgyjamo turto vertės kitimo rizika. Atėjus senatvės pensijos amžiui, už tuo metu asmeninėje sąskaitoje sukaupto turto vertę iš privačios draudimo kompanijos įsigijama teisė kasmėnesinei išmokai – pensijai (vienodo dydžio visą jos gavimo laiką, neatsižvelgiant į kainų kitimą) iki gyvos galvos, arba kitaip tariant anuitetas. Tokiu principu veikia ir savanoriškas kaupiamasis gyvybės draudimas, kurį siūlo gyvybės draudimo įmonės. Pensijų kaupimo sistema yra finansuojama iš socialinio draudimo įmokų, papildomų pensijų kaupimo dalyvio bei valstybės biudžeto įmokų.

³⁸ BITINAS, A. Profesiniai pensijų fondai: teisinis reguliavimas ir problemos, *Teisė*, 2015. 9 p.

³⁹ *Ibidem*.

Trečiosios pakopos pensijos kaupimas yra neprivalomas, tačiau norintys turėti labiau užtikrintą senatvę, kaupia dar ir šioje pensijų sistemoje. Paprastai tai daroma ne savarankiškai o naudojantis specialių institucijų – tarpininkų – paslaugomis. Dalyvaujama investuojant į investicinius fondus ar dalyvaujant kaupiamajame gyvybės draudime. Šioje pensijų kaupimo sistemos pakopoje gali dalyvauti be išimties visi (netgi tie, kurie nedalyvauja pirmoje ir antroje pensijų kaupimo pakopose).

Skirtingai nuo antrosios pensijų pakopos, kur nereikia savarankiškai mokėti įmokų į pensijų fondą, dalyvaujant trečioje pakopoje tai reikia daryti pačiam. Trečioji pensijų kaupimo pakopa yra mažiausiai įpareigojanti (lyginant su pirmąja ir antrąja) ir suteikia daugiausiai laisvės, kadangi, kaip minėta anksčiau, ji yra neprivaloma, įmokas galima mokėti ne kiekvieną mėnesį, iš jos galima bet kada pasitraukti. Privalumas ir tas, kad ji gali būti pradėta mokėti net 5 metais anksčiau negu nustatytas pensinis amžius.

Europos valstybėse pirmieji profesinių pensijų fondai atsirado XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje. Šie fondai steigiami pagal darbdavių ir darbuotojų susitarimus, remiantis kolektyvinėmis sutartimis.⁴⁰ Lietuvoje teisinė bazė profesinėms pensijoms buvo pradėta 2006 metais, kai įsigaliojo Lietuvos Respublikos profesinių pensijų kaupimo įstatymas.⁴¹ Pagal šį įstatymą bet koks finansuojančio subjekto įsipareigojimas dėl profesinių pensijų kaupimo savo darbuotojams gali būti įgyvendinamas arba per pensijų asociaciją, veikiančią pagal šį įstatymą, arba sudarant gyvybės draudimo sutartį, pagal kurią kaupiamas profesinės pensijos gyvybės draudimo įmonėje. Pensijų asociacija gali būti steigiama tarp darbdavio ir darbuotojų arba jų įgaliotų atstovų, arba tarp savarankiškai dirbančių asmenų. Numatyta, kad profesinių pensijų fondai gali būti apibrėžtų įmokų ir apibrėžtų išmokų.⁴²

Pensijų kaupimas įmonės darbuotojams – priemonė, stiprinanti socialinę partnerystę ir didinanti darbuotojų lojalumą. Tokių fondų tikslas – suteikti papildomas socialines garantijas darbuotojams kaupti didesnei pensijai senatvėje, motyvuoti darbuotojus. Atitinkamai taikomos ir mokesčių lengvatos. Kaupimo būdai gali būti įvairūs: darbdavys kaupia nustatytą kiekvieno darbuotojo atlyginimo procentą; pensiją kaupia darbdavys ir darbuotojas, kad bendra darbuotojo pensija sudarytų nustatytą darbo užmokesčio dydį; darbdavys kaupia vienodą lėšų sumą visiems darbuotojams; darbdavys kaupia vienodą lėšų sumą (arba nustatytą procentą) nuo kiekvieno darbuotojo atlyginimo.⁴³

⁴⁰ BITINAS, A. Profesiniai pensijų fondai: teisinis reguliavimas ir problemos, *Teisė*, 2015. 10 p.

⁴¹ Lietuvos respublikos Profesinių pensijų kaupimo įstatymas, *Teisės aktų registras*, 2016-06-27, Nr. 17716

⁴² BITINAS, A. Profesiniai pensijų fondai: teisinis reguliavimas ir problemos, *Teisė*, 2015. 12 p.

⁴³ BITINAS, A. Profesiniai pensijų fondai: teisinis reguliavimas ir problemos, *Teisė*, 2015. 10 p.

Skirtingai nei trečiosios pakopos pensijų fonduose, dalyvauti profesiniame pensijų fonde valdant fondą ir nustatyti pensijų fondo valdymo veiklos sąlygas savo nuožiūra gali patys darbdaviai ir darbuotojai (ar savarankiškai dirbantys asmenys, susijungę į asociaciją). Taigi socialiniai partneriai gali savarankiškai apibrėžti dalyvavimo pensijų fonde sąlygas, pasirinkti norimą investicijų valdytoją, nustatyti investavimo strategiją, galimas pensijų išmokas. Tačiau jei silpna socialinė partnerystė, vyrauja smulkios ar vidutinės įmonės, dideli mokesčiai, nėra kaupimo tradicijų valstybėje, pakankamai sudėtinga pradėti vystyti profesinius pensijų fondus.⁴⁴

Apibendrinant Lietuvoje egzistuojančią pensijų sistemą, galima teigti, kad visos aukščiau išvardytos pensijų rūšys yra skirtingos ir viena nuo kitos nepriklausančios arba priklausančios minimaliai. Šioje sistemoje negalima nustatyti konkrečios vietos valstybinėms pensijoms, kadangi jos nepatenka nė po viena iš kitų rūšių, jų taip pat negalima tapatinti su nė viena iš kitų rūšių. Jos laikomos ypatingomis, specialiomis išmokomis. Tokiu atveju darytina išvada, kad valstybinės pensijos – tai lygiagrečiai su kitomis pensijų rūšimis egzistuojančios pensijos, iš jų išsiskiriančios tuo, kad yra mokamos iš valstybės biudžeto.

⁴⁴ BITINAS, A. Profesiniai pensijų fondai: teisinis reguliavimas ir problemos, *Teisė*, 2015. 10 p

II. Atskiros valstybinių pensijų rūšys

Kaip minėta aukščiau, valstybinės pensijos – tai ypatinga pensijų rūšis, nuo valstybinio socialinio draudimo pensijų besiskirianti tuo, kad valstybinės pensijos yra mokamos išimtinai tik iš valstybės biudžeto. Šias pensijas turi teisę gauti tik asmenys, kurie atitinka Valstybinių pensijų įstatyme bei kituose specialiuose įstatymuose numatytas sąlygas. Pažymėtina, kad Valstybinių pensijų įstatymas numato visas valstybinių pensijų rūšis, tačiau reglamentuoja tik pirmojo ir antrojo laipsnio, nukentėjusiųjų asmenų bei Respublikos prezidento sutuoktinio valstybinių pensijų skyrimą, numato sąlygas asmenims, pretenduojantiems į tokias pensijas, taip pat šiame įstatyme numatyta skyrimo ir mokėjimo tvarka. Kartu su kiekviena šių pensijų yra reglamentuojama ir atskiros rūšies valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas našlėms ar našlaičiams asmenų, kurie turėjo teisę gauti atitinkamą pensiją. Tuo tarpu likusias valstybinių pensijų rūšis atskirai reglamentuoja šie įstatymai: Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas (toliau tekste - Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas), Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas (toliau Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas), Lietuvos Respublikos Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas (toliau - Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas valstybines pensijas reglamentuojančias įstatymų nuostatas, yra išaiškinęs, kad vienais atvejais valstybinės pensijos (kurios, kaip minėta, nėra tiesiogiai įvardytos Konstitucijoje) yra skiriamos už tam tikrą tarnybą, kitais atvejais – už nuopelnus Lietuvos valstybei ar kaip kompensacija nukentėjusiesiems asmenims. Nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija. Jeigu įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas tokio pensinio aprūpinimo pagrindus, asmenis, kuriems skiriamos ir mokamos šios pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, taip pat pensijų dydžius, nepaisytų Konstitucijos (pavyzdžiui, valstybines pensijas skirtų asmenims, kuriems tokios pensijos negali būti skiriamos, nustatytų nepagrįstai didelius ar mažus tokių pensijų dydžius arba nustatytų nepagrįstas tokių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas), toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti ginamas.⁴⁵

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. Liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m.

Valstybinių pensijų reglamentavimas buvo pradėtas praėjus keleriems metams po Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo. Kartu su socialinio draudimo pensijų sistemos reforma 1994 metais, buvo reglamentuota ir valstybinių pensijų sistema. 1994 m. gruodžio 13 d. priimtas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas,⁴⁶ kuris numatė dar dabar egzistuojančias pensijų rūšis – už tarnybą, našlių ir našlaičių, taip pat invalidumo. 1994 m. gruodžio 22 d. priimtu Valstybinių pensijų įstatymu buvo įtvirtintos iš valstybės biudžeto mokamos pensijos. Ne visos iš jų atsirado naujai, kai kurios buvo tiesiog atskirtos nuo socialinio draudimo pensijų. Tai specialiosios išmokos, kurios mokamos atsižvelgiant į atskirų asmenų nuopelnus Lietuvos valstybei, tarnybą baigusiams kariams bei pareigūnams, taip pat mokslininkams ir nukentėjusiems asmenims. Tokios išmokos nesiejamos su socialinio draudimo įmokomis, jos skiriamos papildomai, nepaisant gaunamų socialinio draudimo išmokų.

Pažymėtina, kad tik nuo 2001 m. sausio 1 d., kai buvo priimtas Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 5 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas⁴⁷ (toliau – Valstybinių pensijų įstatymo 5 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas), pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinių pensijų mokėjimas nepaisant gaunamų asmens pajamų, buvo nutrauktas. Įstatymas nustatė, kad pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų gavėjams, kurie, po šių pensijų paskyrimo turi pajamų, nuo kurių yra skaičiuojamos ir mokamos privalomosios valstybinio socialinio draudimo įmokos, arba kurie gauna valstybinio socialinio draudimo ligos, motinystės, motinystės (tėvystės) ar bedarbio pašalpas, paskirtos pensijos nemokamos. Ši nuostata nėra taikoma pirmojo laipsnio valstybinių pensijų gavėjams ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – kariams savanoriams, taip pat antrojo laipsnio valstybinių pensijų gavėjoms motinoms, pagimdžiusioms bei gerai išauklėjusioms dešimt ir daugiau vaikų.

2001 metų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pranešime buvo išsakyta pozicija dėl pokyčių valstybinių pensijų sistemoje per praėjusius septynerius metus nuo 1994 m. – 1995 m. pensijų reformos:

- 1) Valstybinių pensijų gavėjų ratas buvo išplėstas į jį įtraukiant papildomas asmenų, turinčių teisę gauti valstybines pensijas, grupes;

birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2007 m. spalio 22 d., Nr. 38/04-39/04

⁴⁶ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-23, Nr. 99-1958; nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558

⁴⁷ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 5 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000-12-29, Nr. 111-3578

- 2) Daliai valstybinių pensijų grupių gavėjų buvo žymiai padidintas mokamų pensijų dydis;
- 3) Minimiu laikotarpiu pensinio pobūdžio išmokas, kurios taip pat mokamos iš valstybės biudžeto, gauti įgijo teisę atskira profesinė grupė – valstybinių muzikinių bei koncertinių organizacijų artistai. Šiems asmenims buvo skiriamos ir mokamos rentos.⁴⁸

2002 m. liepos 2 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 1 ir 3 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas⁴⁹ (toliau - Valstybinių pensijų įstatymo 1 ir 3 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas), kuriuo valstybinių pensijų gavėjų ratas buvo dar labiau praplėstas. Nuo šio įstatymo valstybines pensijas turi teisę gauti ir teisėjai. Minėtas pakeitimas įsigaliojo 2003 m. sausio 1 d. bei nustatė, kad valstybinių teisėjų pensijų skyrimą bei mokėjimą reglamentuos Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas⁵⁰.

Kadangi valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų ir yra mokamos iš valstybės biudžeto, todėl, atsižvelgus į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos, įstatymu gali būti nustatytas maksimalus tokių pensijų dydis, taip pat gali būti įtvirtinti įvairūs tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdai. Aišku, įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir tam tikrus atvejus, kai valstybinė pensija asmeniui yra neskiriama (esant įstatyme numatytoms aplinkybėms); įstatymu, paisant Konstitucijos, galima nustatyti ir atvejus, kai paskirtoji valstybinė pensija nebemokama. Kita vertus, valstybinių pensijų, skiriamų už tam tikrą tarnybą, už nuopelnus Lietuvos valstybei ar kaip kompensacija nukentėjusiesiems asmenims, atveju taip pat galioja nuostata dėl valstybės įstatymu priimto įsipareigojimo asmeniui, atitinkančiam įstatymo nustatytas sąlygas, paskirti ir mokėti atitinkamą pensiją, ir to asmens teisės reikalauti, kad valstybė vykdytų šį įstatymu priimtą įsipareigojimą. Tačiau Konstitucija neužkerta kelio pertvarkyti pensinio aprūpinimo sistemą, *inter alia* taip, kad neliktų įstatymų nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų; tokiu atveju įstatymų leidėjas privalėtų nustatyti teisingą patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, taip pat turėtų būti numatytas pakankamas pereinamasis laikotarpis, per kurį asmenys, dirbantys atitinkamą darbą ar

⁴⁸ 2001 metų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinis pranešimas. Prieiga internetu <http://www.socmin.lt/lt/socialinis-pranesimas.html>

⁴⁹ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 1 ir 3 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3089

⁵⁰ Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3088

atliekantys atitinkamą tarnybą, pagal ankstesnę reguliavimą suteikiančią teisę į atitinkamą pensiją (t. y. valstybinę pensiją), galėtų pasirengti tokiems pakeitimams.⁵¹

1. Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos

Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo tvarka reglamentuojama Valstybinių pensijų įstatyme. Jos skiriamos ir mokamos nuo 1995 m. sausio 1 d., kuomet įsigaliojo minimas įstatymas. Šiame teisės akte išskiriami asmenys, turintys teisę gauti pirmojo laipsnio valstybines pensijas, bei asmenys, galintys pretenduoti į antrojo laipsnio valstybinių pensijų gavimą.

Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos buvo įsteigtos 1994 m. Pensijų reformos įstatymais, siekiant užtikrinti aukštesnes pajamas žmonėms, daug nuveikusiems šalies labui iki nepriklausomybės atstatymo, bet anuo laikotarpiu neatlygintiems pagal jų nuopelnų mastą.⁵²

Asmenys, turintys teisę gauti pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinę pensiją yra išvardyti Valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnyje. Tam, kad asmeniui būtų skiriama pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinė pensija, jis turi atitikti bent vieną iš šių Valstybinių pensijų įstatyme numatytų sąlygų:

- 1) Turi būti sukakęs Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme nustatytą senatvės pensijos amžių arba
- 2) Turi būti pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, netekusiu daugiau kaip 60% darbingumo.

Pirmojo laipsnio valstybinę pensiją, kuri skiriama olimpinėms žaidynių čempionams, iškovojusiems aukso medalį, taip pat asmenims, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka paskirta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija, skiria Vyriausybė pagal Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinių pensijų skyrimo komisijos teikimą. Tuo tarpu ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – kariams savanoriams pirmojo laipsnio valstybinę pensiją Vyriausybė skiria pagal Lietuvos gyventojų genocide ir rezistencijos tyrimo centro pateiktus sąrašus.⁵³

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. Liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2007 m. spalio 22 d., Nr. 38/04-39/04

⁵² Lietuvos socialinių tyrimų centro tyrimo „Pensijų skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija“ baigiamoji ataskaita, 2012-08-01, 23 p.

⁵³ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

Antrojo laipsnio valstybinę pensiją skiria ir sprendimus dėl šios pensijos panaikinimo priima Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisija.⁵⁴

Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau vadinama – Komisija) sudaroma Valstybinių pensijų įstatymo 6 straipsnio nustatyta tvarka. Lietuvos Respublikos Vyriausybei pasiūlymus dėl Komisijos sudėties teikia socialinės apsaugos ir darbo ministras.⁵⁵ Valstybinių pensijų įstatymo 6 straipsnyje yra numatyta, kad Komisiją sudaro šie nariai:

- 3) Socialinės apsaugos ir darbo ministras, kuris užima Komisijos pirmininko pareigas;
- 4) Socialinės apsaugos ir darbo viceministras, kuris užima Komisijos pirmininko pavaduotojo pareigas;
- 5) Keturi kitų sričių ministrai;
- 6) Penki visuomenės atstovai, kurie yra visuomenės gerbiami ir vertinami žmonės bei kurie atstovauja skirtingoms veiklos sritims.

Komisijos sudėtį socialinės apsaugos ir darbo ministro teikimu tvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Komisijos sudėtis kas dveji metai atnaujinama ne mažiau kaip trečdaliu narių.⁵⁶

Valstybinių pensijų įstatymo 8 straipsnyje yra numatyta, kad pirmojo laipsnio valstybinė pensija yra keturių valstybinių pensijų bazių dydžio, tuo tarpu antrojo laipsnio – dviejų valstybinių pensijų bazių dydžio.⁵⁷

Šiuo metu galiojančiame Valstybinių pensijų įstatyme nurodyta, kad olimpinių žaidynių čempionai (aukso medalio laimėtojai) turi teisę gauti pirmojo laipsnio valstybinę pensiją. Parolimpinių bei kurčiųjų žaidynių čempionai turi teisę gauti tik antrojo laipsnio valstybinę pensiją. Tokiomis įstatymo nuostatomis yra diskriminuojami asmenys, turintys tam tikrą negalią, kadangi neatsižvelgiant į tai, kokios vertės medalius iškovoję, jie gauna teisę tik į antrojo laipsnio valstybinę pensiją. Tuo tarpu olimpinėse žaidynėse prizininkais tapę sportininkai yra skirstomi į dvi grupes:

- 1) Aukso medalių laimėtojai gauna teisę į pirmojo laipsnio valstybines pensijas;

⁵⁴ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2007-03-20, Nr. 33-1198

⁵⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

⁵⁷ *Ibidem*.

2) Sidabro bei bronzos prizinininkai – į antrojo laipsnio valstybines pensijas.

Taigi olimpinių čempionų pensijų dydžiai priklauso nuo jų pasiekimo lygmens, tuo tarpu parolimpinių čempionų bet kurios vertės parolimpinis medalis vertinamas vienodai. Atsižvelgiant į tai, kad negalią turinčių sportininkų pasiekti aukšti rezultatai įveikiant papildomas kliūtis, neturėtų būti menkliau vertinami nei sportininkų, kuriems nėra nustatyta negalia, 2017 m. Lietuvos Respublikos Seimo eilinėje pavasario sesijoje planuojama parengti ir priimti įstatymų pataisas, kurios panaikintų tokią asmenų, turinčių negalią, diskriminaciją.

Valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnyje yra numatyta, kad asmenims, buvusiems Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininku, Ministru Pirmininku, Aukščiausiojo Teismo pirmininku, Konstitucinio Teismo pirmininku, skiriama pirmojo laipsnio valstybinė pensija, jei jie bent dvejus metus ėjo šioje dalyje išvardytas pareigas. Pensija šiems asmenims skiriama, kai jie sukanka senatvės pensijos amžių arba yra pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo. Taip pat šiame straipsnyje yra nurodyta, kad aukščiau nurodytiems asmenims Lietuvos Respublikos valstybinės pensijos negali būti skiriamos, o paskirtosios turi būti panaikinamos, jei jie atleisti iš pareigų apkaltos tvarka arba po atleidimo iš pareigų buvo teisti už tyčinio nusikaltimo padarymą.⁵⁸

Lietuvos socialinių tyrimų centro 2012 m. rugpjūčio 1 d. pateiktoje tyrimo „Pensijų skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija“ (toliau – Reformos koncepcija) baigiamojoje ataskaitoje motinoms, išauginusioms didelį skaičių vaikų, vietoje valstybinės pensijos siūloma mokėti padidintą numatomą įvesti nacionalinę pensiją. Tai būtų kompensacija už prarastas galimybes įgyti teisę į didesnę socialinio draudimo pensiją dėl ribotų galimybių sukaupti ilgesnį valstybinio socialinio draudimo stažą, palyginti su motinomis, kurios augina mažesnį skaičių vaikų.⁵⁹ Valstybinių pensijų gavėjų ratas, į jį įtraukiant ir motinas, pagimdžiusias, išauginusias ir gerai išauklėjusias 10 ir daugiau vaikų, buvo praplėstas 1997 m. gruodžio 17 d., įsigaliojus Valstybinių pensijų įstatymo 4, 5, 6 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymui.⁶⁰ Toks reglamentavimas galiojo iki 2005 m. liepos 1 d., kada įsigaliojo Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo, valstybinių pensijų įstatymo, mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo, valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo, teisėjų valstybinių pensijų įstatymo, pensijų kaupimo įstatymo, Lietuvos

⁵⁸ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

⁵⁹ Lietuvos socialinių tyrimų centro tyrimo „Pensijų skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija“ baigiamoji ataskaita, 2012-08-01, 23 p.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 4, 5, 6 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997-12-17, Nr. 115-2911

nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas⁶¹, kuriuo motinių, turinčių teisę gauti valstybinę pensiją ratas buvo išplėstas, įstatyme nurodant, kad „Teisę gauti Lietuvos Respublikos pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinę pensiją turi <...> motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų bei gerai išauklėjusios 7 ir daugiau vaikų“.⁶² Toks reguliavimas galiojo iki 2009 m. liepos 1 d., kuomet įsigaliojo nauji Valstybinių pensijų įstatymo pakeitimai. Buvo nustatyta, kad teisę gauti Lietuvos Respublikos antrojo laipsnio valstybinę pensiją turi motinos, pagimdžiusios (įvaikinusios) 5 ir daugiau vaikų, išauginusios juos iki 8 metų ir gerai išauklėjusios. Valstybės biudžeto išlaidos buvo dar labiau padidintos.

Tačiau būtina pabrėžti, kad Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 2, 4, 5, 6, 7, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymu⁶³, kuris įsigaliojo 2008 m. sausio 1 d., įstatymų leidėjas pagaliau ištaisė įstatymo spragą, egzistavusią daugiau kaip septynerius metus. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas), kuris galioja nuo 2001 m. liepos 1 d., trečiosios knygos 3.130 straipsnyje „Giminystės samprata“ nurodyta, kad giminystei prilyginami santykiai tarp įvaikių ir jų palikuonių ir įtėvių bei jų giminaičių. Taipogi paminėtinas Civilinio kodekso trečiosios knygos 3.227 straipsnis „Įvaikinimo pasekmės“, kuriame nurodyta, kad įvaikinimu panaikinamos tėvų ir vaikų bei jų giminaičių pagal kilmę tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės ir pareigos ir sukuriama įtėviams bei jų giminaičiams ir įvaikiams bei jų palikuoniams tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos kaip giminaičiams pagal kilmę. Įvaikintojai laikomi vaiko tėvais pagal įstatymą nuo teismo sprendimo įvaikinti įsiteisėjimo.⁶⁴

Reformos koncepcijoje taip pat suformuluotas siūlymas ateityje nebenaudoti pensijų apdovanojimo tikslais. Siūloma nusipelnčius asmenis apdovanoti premijomis ir materialiais ženklais. Tuo tarpu jau 2013 m. gruodžio 3 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio papildymo įstatymas⁶⁵, kuriuo buvo numatyta Valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio 2 dalį papildyti 3 punktu, kuriuo įstatymiškai dar labiau praplėstas asmenų, kurie turi teisę gauti pirmojo laipsnio

⁶¹ Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo, Valstybinių pensijų įstatymo, Mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo, Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo, Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo, Pensijų kaupimo įstatymo, Lietuvos nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005-06-07, Nr. 71-2554

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 2, 4, 5, 6, 7, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007-12-29, Nr. 138-5646

⁶⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262

⁶⁵ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013-12-19, Nr. 130-6620

valstybinę pensiją sąrašas, į jį įtraukiant asmenis, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka paskirta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija.

Valstybinės našlių ir našlaičių pensijos. Pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėjui mirus, jo sutuoktiniui (toliau – našlė arba našlys) ir (ar) vaikams (įvaikiams) skiriama valstybinė našlių ir našlaičių pensija, jeigu jie yra Lietuvos Respublikos piliečiai. Sprendimą dėl valstybinės našlių ir našlaičių pensijos skyrimo priima komisijos pirmininkas arba jo įgaliotas komisijos pirmininko pavaduotojas.

Asmuo, norintis gauti valstybinę našlių pensiją, be to, kad turi būti Lietuvos Respublikos piliečiu, turi atitikti bent vieną iš žemiau nurodytų sąlygų:

- 1) Turi būti sukakęs senatvės pensijos amžių ar būti pripažintu nedarbingu ar iš dalies darbingu iki sutuoktinio mirties arba per 5 metus po sutuoktinio mirties;
- 2) Auginti mirusio asmens vaikus ar įvaikius iki 18 metų (besimokančius – iki 19 metų);
- 3) Slaugyti namuose mirusiojo vaikus ar įvaikius, kuriems nustatyta 75–100 proc. netekto darbingumo, jei neįgalumas jiems nustatytas iki sukankant 18 metų;
- 4) Turi būti sukakęs senatvės pensijos amžių ar būti pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu tuo metu, kai augino mirusio asmens vaikus ar įvaikius iki 18 metų (besimokančius – iki 19 metų);
- 5) Turi būti sukakęs senatvės pensijos amžių ar būti pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu tuo metu, kai namuose slaugė 75–100 proc. darbingumo netekusius mirusiojo vaikus ar įvaikius, kuriems neįgalumas nustatytas iki sukankant 18 metų;
- 6) Jeigu neturėjo su mirusiu sutuoktiniu vaikų, tačiau nuo santuokos įregistravimo iki sutuoktinio mirties dienos praėjo ne mažiau kaip 5 metai.

Esant situacijai, kai miręs asmuo, kuris gavo pirmojo arba antrojo laipsnio valstybinę pensiją, neturėjo sutuoktinio, našlių pensija gali būti skiriama globėjui ar rūpintojui, auginančiam mirusiojo vaikus ar įvaikius iki 18 metų (besimokančius – iki 19 metų) arba slaugančiam namuose neįgalius (75–100 proc. netekto darbingumo) mirusiojo vaikus ar įvaikius, jei jiems neįgalumas nustatytas iki sukankant 18 metų.

Valstybinės našlių pensijos dydis yra 20 procentų mirusiam asmeniui priklausiusios valstybinės pensijos dydžio.

Našlaičių valstybinė pensija skiriama, jei mirusiojo vaikai ar įvaikiai yra:

- 1) iki 18 metų amžiaus;
- 2) iki 24 metų amžiaus, jei studijuoja;

- 3) vyresni kaip 18 metų, tačiau buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki jiems sukako 18 metų. Jiems pensija mokama visą neįgalumo laiką.

Jeigu teisę gauti valstybinę našlaičių pensiją turi tik vienas asmuo, jam skiriama 30 procentų mirusiam asmeniui priklausiusios valstybinės pensijos dydžio. Tuo tarpu, esant našlei ar našliui bei daugiau našlaičių, našlaičiams skiriama po lygią dalį, kurios dydis negali būti daugiau kaip 30 procentų nuo mirusio asmens gautos valstybinės pensijos, o bendrai sudėjus visiems našlaičiams tenkančių išmokų dydis negali būti didesnis kaip 80 procentų visos valstybinės pensijos dydžio. Jei nėra asmenų, turinčių teisę gauti valstybinę našlių pensiją, kiekvienam našlaičiui skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 procentų mirusiajam priklausiusios valstybinės pensijos dydžio ir ne daugiau kaip 100 procentų šios pensijos dydžio.⁶⁶

Konstitucijos 38 straipsnis nurodo, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.⁶⁷ Civilinio kodekso trečiosios knygos 3.12 – 3.17 straipsniuose nurodytos materialiosios santuokos sudarymo sąlygos. Nurodoma, kad:

- 1) Norintys sudaryti santuoką asmenys negali būti tos pačios lyties;
- 2) Asmenys santuoką turi sudaryti laisva valia, taip pat jų santuoka negali būti saistoma trečiųjų asmenų valios;
- 3) Norintys sudaryti santuoką asmenys turi būti sulaukę įstatymo nustatyto minimalaus amžiaus;
- 4) Santuokos sudarymo metu asmuo turi būti veiksnus šioje srityje (jei asmuo yra ribotai veiksnus šioje srityje, jis negali sudaryti santuokos be rūpintojo rašytinio sutikimo ar teismo leidimo);
- 5) Norintys sudaryti santuoką asmenys negali būti artimaisiais giminaičiais.⁶⁸

Išvardytose Civilinio kodekso normose nėra numatytas draudimas Lietuvos Respublikos piliečiui sudaryti santuoką su kitos valstybės piliečiu. Tokiu atveju yra nesuprantama įstatymų leidėjo valia Valstybinių pensijų įstatyme, normose, kurios reglamentuoja našlių ir našlaičių valstybines pensijas, įtvirtinti sąlygą, kad pirmojo ar antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėjui mirus, jo sutuoktiniui (toliau – našlė arba našlys) ir (ar) vaikams (įvaikiams) skiriama valstybinė našlių ir našlaičių pensija, jeigu jie yra Lietuvos Respublikos piliečiai.⁶⁹ Tokiomis nuostatomis Lietuvos teisės aktuose yra įtvirtinta diskriminacija dėl pilietybės. Asmenys, turintys teisę gauti pirmojo arba antrojo laipsnio

⁶⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014

⁶⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262

⁶⁹ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

valstybinę pensiją, norėdami užtikrinti tam tikrą šeimos gerovę ir po savo mirties, yra ribojami sudaryti santuoką būtent su Lietuvos Respublikos piliečiu, antraip šie netenka teisės į našlių ar našlaičių valstybinę pensiją. Tokia diskriminacija dėl pilietybės yra ribojama Europos Sąjungos teisės aktuose, o įstatymų leidėjas, Lietuvai esant Europos Sąjungos nare, priimdamas nacionalinius teisės aktus, negali nustatyti prieštaraujančių teisės normų. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 18 straipsnyje numatytas diskriminacijos dėl pilietybės draudimas buvo sukurtas kaip ekonominės integracijos priemonė, kuria siekiama užtikrinti judėjimo laisvę ir tokiu būdu – veiksmingą vidaus rinkos veikimą. Tačiau sukūrus Europos Sąjungos pilietybės institutą, ši straipsnį Europos Sąjungos Teisingumo Teismas pradėjo aiškinti kaip skirtą siekti ne tik ekonominės integracijos, bet ir geresnės Europos Sąjungos piliečių teisių apsaugos.⁷⁰ Diskriminacijos dėl pilietybės draudimas taip pat suvokiamas kaip bendrasis tarptautinis ir Europos žmogaus teisių apsaugos teisės principas. Be to, ši principą pripažįsta didelė Europos Sąjungos valstybių narių dalis, todėl jį galima laikyti ir bendruoju Europos Sąjungos teisės principu.⁷¹

Apibendrinant Valstybinių pensijų įstatyme įtvirtintas pirmojo ir antrojo laipsnio valstybines pensijas, galima teigti, kad pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų gavėjų ratas yra pastoviai plečiamas, tačiau tai ne visada daroma pagrįstai. Dauguma asmenų, gaunančių šias pensijas, vietoje jų galėtų gauti kitokios formos vienkartinis materialines paskatas, taip jiems atsidėkojant bei kartu juos pagerbiant už pasiektus nuopelnus. Taip pat įstatymų leidėjui derėtų užtikrinti, kad asmenys, gaunantys pirmojo ar antrojo laipsnių valstybines pensijas, nebūtų diskriminuojami tarpe kitų, šios rūšies pensijas gaunančių asmenų.

2. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką taip pat reglamentuoja jau aukščiau minėtas Valstybinių pensijų įstatymas. Šio Įstatymo 11 straipsnyje yra numatyti asmenys, turintys teisę gauti nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas. Būtinoji sąlyga gauti nukentėjusiųjų asmenų valstybinę pensiją yra buvimas Lietuvos Respublikos piliečiu, kurio duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o neturinčio gyvenamosios vietos – apie savivaldybę, kurioje jis gyvena, turi būti įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą ir kuris negauna iš kitos

⁷⁰ MILAŠIŪTĖ, V. Diskriminacijos draudimo principas pagal Europos Sąjungos teisę žmogaus teisių apsaugos požiūriu. *Teisės problemos*, 2010. 4 p.

⁷¹ *Ibidem*. 27 p.

valstybės panašaus pobūdžio pensijos ar kitokios nuolatinės kompensacinės išmokos (išskyrus socialinio draudimo pensiją). Taigi teisę gauti nukentėjusiųjų asmenų valstybinę pensiją turi Lietuvos Respublikos piliečiai:

- 1) Kurie tapo invalidais dėl 1991 metų sausio 11–13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, taip pat Lietuvos Respublikos nepriklausomybės gynėjai, sužaloti 1991 metų sausio 11–13 dienomis ir po to vykdytos SSRS agresijos, bet dėl to netapę invalidais, pateikę savivaldybės institucijos išduotą pažymėjimą, patvirtinantį nurodytą teisinį statusą, bei Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros išduotą pažymą, patvirtinančią sužalojimo, padaryto ginant Lietuvos Respublikos laisvę 1991 metais, faktą;
- 2) Politiniai kaliniai, tremtiniai ir buvę beglobiai vaikai, pateikę Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijų išduotus dokumentus (reabilitacijos pažymas), patvirtinančius politinių kalinių ir tremtinių teisių atkūrimą, arba Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro išduotus nuo okupacijų nukentėjusio asmens – politinio kalinio, tremtinio ar buvusio beglobio vaiko teisinio statuso pažymėjimus;
- 3) Pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms (rezistencijos) dalyviai – laisvės kovų dalyviai, kuriems įstatymų nustatyta tvarka yra pripažintas šis statusas;
- 4) Kurie Antrojo pasaulinio karo metais buvo išvežti priverstiniais darbams (taip pat ten gimę ar kartu su jais buvę nepilnamečiai šeimos nariai) arba buvo getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose;
- 5) Kurie Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo antihitlerinės koalicijos valstybių veikiančiose armijose, partizanų būriuose ar junginiuose;
- 6) Kurie dalyvavo likviduojant Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinius;
- 7) Kurie tapo invalidais būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22–1991 12 31) metu arba vėliau buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) dėl ligų, susijusių su karine tarnyba;
- 8) Kurie būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje metu atliko tarnybą Afganistane;
- 9) Asmenys, pagal Sovietų Sąjungos ir nacistinės Vokietijos 1941 m. sausio 10 d. susitarimą dėl gyventojų mainų atkelti į Lietuvą, pateikę Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pagal Asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 5(1) straipsnio 1 dalies 1 punktą išduotus nuo okupacijų nukentėjusio asmens-perkeltojo pažymėjimus;

10) Nuo minų ir sprogmenų nukentėję asmenys, kuriems iki 2005 m. liepos 1 d. teisės aktų nustatyta tvarka buvo pripažintas I, II ar III grupės invalidumas nuo vaikystės dėl sužeidimo, kontūzijos arba suluošinimo, susijusių su kovos veiksmais Antrojo pasaulinio karo metais arba su šio karo padariniais, pateikę Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pagal Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 7 straipsnio 1 dalies 1 punkto a papunktį išduotus nuo okupacijų nukentėjusio asmens pažymėjimus.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas šiame įstatyme nustatytais sąlygomis taip pat turi teisę gauti tėvai, sutuoktiniai ir vaikai:

- 1) Asmenų, žuvusių dėl 1991 metų sausio 11 - 13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių;
- 2) Asmenų, žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms (rezistencijos) veiksmų metu, taip pat nužudytų ir mirusių neteisėto kalinimo ar tremties metu;
- 3) Asmenų, žuvusių ar mirusių dėl Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinių likvidavimo;
- 4) Asmenų, žuvusių ar mirusių būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22 - 1991 12 31) metu arba vėliau mirusių dėl ligų, susijusių su karine tarnyba.⁷²

Valstybinių pensijų įstatyme yra atskirai reglamentuojamas valstybinės pensijos dydis asmenims bei jų šeimos nariams, kurie nukentėjo nuo 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių. Šios pensijos dydis nustatomas pagal tai, kiek procentų darbingumo asmuo neteko dėl vykdytos agresijos bei įvykių po jos:

- 1) pripažintiems netekusiais 75-100 procentų darbingumo – 8 valstybinių pensijų bazių dydžio;
- 2) pripažintiems netekusiais 60-70 procentų darbingumo – 6 valstybinių pensijų bazių dydžio;
- 3) pripažintiems netekusiais 45-55 procentų – 4 valstybinių pensijų bazių dydžio.⁷³

Taip pat būtina paminėti, kad nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija skiriama ir asmenų, žuvusių dėl 1991 metų sausio 11–13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, motinoms, sukakusioms 50 metų arba pripažintoms nedarbingomis ar iš dalies darbingomis bei tėvams, sukakusiems senatvės pensijos amžių arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais. Šiems asmenims mokama 8 valstybinių pensijų bazių

⁷² Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

⁷³ *Ibidem*.

dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija. Manytina, kad toks nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų gavėjų rato išplėtimas yra perteklinis, o mokėtinos sumos yra žymiai per didelės, ypač turint omenyje tai, kad tokio paties dydžio sumas gauna asmenys, pripažinti netekusiais 75-100 procentų darbingumo. Motinoms ir tėvams, kurių vaikai žuvo dėl 1991 metų sausio 11–13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, galėtų būti mokami simboliniai priedai prie valstybinių socialinio draudimo pensijų, atsižvelgiant į tai, kad jie neturi galimybės gauti materialinės pagalbos iš savo atžalų. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos nepriklausomybės gynėjams, sužalotiems 1991 metų sausio 11–13 dienomis ir po to vykdytos SSRS agresijos metu, bet dėl to netapusiems invalidais, valstybinių pensijų bazės dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija skiriama, kai jie sukanka senatvės pensijos amžių arba pripažįstami nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo dėl susirgimo, nesusijusio su 1991 metų sausio 11-13 dienomis ir po to vykdytos SSRS agresijos.⁷⁴

Asmenims, nurodytiems Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnyje⁷⁵, pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais daugiau kaip 60 procentų arba sukakusiems senatvės pensijos amžių, skiriama ir mokama nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija valstybinių pensijų bazės dydžio.

Skaitant Valstybinių pensijų įstatymą, 11 jo straipsnį, pastebima, kad ketvirtoji dalis yra išryškinta. Ši dalis buvo pakeista 2000 m. liepos 1 d., įsigaliojus Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymui⁷⁶ (toliau tekste – Valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas). Tačiau šis įstatymas 2002 m. birželio 19 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalies nuostatai. Svarbu paminėti tai, kad ši norma prieštarauja Konstitucijai ne savo turiniu, tačiau jos priėmimo būdu. Seimo valdyba 2000 m. birželio 14 d. sprendimu Nr. 2091 nusprendė pritarti Seimo Pirmininko kelionei į Vokietiją 2000 m. birželio 24–26 dienomis. Seimo statuto 30 straipsnio (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 4 dalyje buvo nustatyta, kad Seimo Pirmininką, laikinai išvykusį arba susirgusį ir dėl to

⁷⁴ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018.

⁷⁵ Išskyrus asmenis, kurie tapo invalidais dėl 1991 metų sausio 11–13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių; Lietuvos Respublikos nepriklausomybės gynėjus, sužalotus 1991 metų sausio 11-13 įvykių bei po to vykdytos SSRS agresijos metu, tačiau dėl to netapusius invalidais; taip pat išskyrus asmenis, kurie tapo invalidais būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (nuo 19945 m. liepos 22 d. iki 1991 m. gruodžio 31 d.) metu arba vėliau buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl ligų, susijusių su karine tarnyba.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-06-28, Nr. 52-1487

laikinais negalinti eiti savo pareigų, tuo laiku pavaduoja Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas arba Seimo pavedimu – kitas pavaduotojas. Tuo laiku, kai buvo pasirašytas Valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, Seimo Pirmininką pavadavo Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas. Tačiau pagal Konstituciją tokiais atvejais, kai Seimo Pirmininkas yra laikinai išvykęs, nei Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas, nei kuris nors kitas pavaduotojas negali perimti Seimo Pirmininko konstitucinių įgaliojimų – taigi ir Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalyje jam nustatytų įgaliojimų pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus, bet nurodytu laiku Respublikos Prezidento nepasirašytus ir motyvuotai Seimui pakartotinai svarstyti negražintus įstatymus.⁷⁷

Tai, kad pagal Konstituciją Seimo Pirmininko pavaduotojas turi ir vykdo Seimo Pirmininko konstitucinius įgaliojimus, siejama ne su tuo, kad Seimo Pirmininkas negali vykdyti savo, kaip Seimo Pirmininko, įgaliojimų, bet su tuo, kad savo pareigų dėl Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje nurodytų aplinkybių negali eiti Respublikos Prezidentas, bei su tuo, kad šias pareigas tol, kol nėra pradėjęs eiti pareigų naujai išrinktas Respublikos Prezidentas, laikinai eina Seimo Pirmininkas, kuris pagal Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį tuo laiku yra netekęs savo įgaliojimų Seime. Tik tokiais atvejais Seimo Pirmininko pavaduotojas įgyvendina Seimo Pirmininko, kurio pareigas Seimo pavedimu jis laikinai eina, konstitucinius įgaliojimus promulguoti Seimo priimtus įstatymus.

Tuo metu buvusioje situacijoje, pagal Konstituciją nei Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas, nei kuris nors kitas Seimo Pirmininko pavaduotojas neturėjo teisės pasirašyti ir oficialiai paskelbti Valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą. Respublikos Prezidentui nustatytu laiku nei pasirašius ir oficialiai paskelbus Įstatymą, nei motyvuotai gražinus jį Seimui pakartotinai svarstyti, konstitucinę teisę jį pasirašyti ir oficialiai paskelbti turėjo tik Seimo Pirmininkas.

Po šio Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo, kai buvo pripažinta, kad Valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, iš Valstybinių pensijų įstatymo pakeitimai panaikinti nebuvo. Kadangi jų neatitikimas Konstitucijai yra pripažintas dėl jų priėmimo formos, tačiau ne dėl jų turinio, ateityje jie gali įsigaliooti, jei bus patvirtinti pagal nustatytas taisykles. Tokiu atveju, asmenų, turinčių teisę gauti nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas, ratas būtų šiek tiek susiaurintas.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 2002 m. birželio 19 d.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos.

Valstybinių pensijų įstatymo 14 straipsnyje yra reglamentuojamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių ir našlaičių pensijos. Pagal šį straipsnį valstybinę nukentėjusiojo asmens našlių pensiją turi teisę gauti asmenys, kurie:

- 1) iki sutuoktinio mirties sulaukė pensinio amžiaus arba buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais; taip pat asmenys, bent vieną iš šių sąlygų išpildę nepraėjus daugiau kaip penkeriems metams po sutuoktinio mirties;
- 2) augina mirusio asmens vaikus ar įvaikius, nesulaukusius pilnametystės, taip pat asmenys, kurie namuose augina mirusiojo vaikus, jeigu jiems, iki sulaukiant pilnametystės, buvo nustatyta 75 – 100 procentų netekto darbingumo ir jie buvo pripažinti neįgaliaisiais;
- 3) sulaukė senatvės pensijos amžiaus ar buvo pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais būtent tuo metu, kai augino nepilnamečius mirusio sutuoktinio asmens vaikus, taip pat jei namuose slaugė mirusiojo asmens vaikus ar įvaikius, kuriems iki sulaukiant pilnametystės buvo nustatyta 75 – 100 procentų netekto darbingumo ir jie buvo pripažinti neįgaliaisiais.

Taip pat tokią pensiją turi teisę gauti asmenys, kurie, nors ir neturėjo su mirusiu sutuoktiniu vaikų, tačiau santuoką su tokiu asmeniu sudarė anksčiau nei prieš penkis metus iki asmens mirties. Tokią pensiją turi teisę gauti ir našlės, nepriklausomai nuo jų amžiaus, asmenų, žuvusiųjų dėl 1991 m. sausio 11-13d. vykdytos agresijos ir vėliau buvusių įvykių, jeigu jos nėra įregistravusios paskesnės santuokos.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinę našlaičių pensiją gali gauti mirusio nukentėjusiųjų asmenų pensijos gavėjo:

- 1) Vaikai ar įvaikiai, kurie nėra sulaukę pilnametystės;
- 2) sulaukę pilnametystės vaikai ar įvaikiai, jeigu iki sulaukiant pilnametystės jie buvo pripažinti neįgaliaisiais ir visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi;
- 3) vaikai ar įvaikiai iki 24 metų, jeigu jie yra bendrojo lavinimo bei aukštųjų ir profesinių mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai.

Nukentėjusių asmenų valstybinės našlių pensijos dydis yra 20 procentų mirusiam asmeniui priklausiusios nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos dydžio. Tuo tarpu asmeniui, turinčiam teisę gauti nukentėjusių asmenų valstybinę našlaičių pensiją, ši pensija skiriama 30 procentų mirusiam priklausiusios nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos dydžio, jeigu teisę gauti nukentėjusių asmenų valstybinę našlaičių pensiją turi vienas našlaitis. Jei tokią teisę turi daugiau našlaičių, kiekvienam skiriama po lygiai, bet

ne daugiau kaip po 30 procentų ir ne daugiau kaip 80 procentų viso nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos dydžio. Tuo atveju, kai nėra asmenų, turinčių teisę gauti nukentėjusių asmenų valstybinę našlių pensiją, kiekvienam našlaičiui skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 procentų mirusiajam priklausiusios nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos dydžio ir ne daugiau kaip 100 procentų šios pensijos dydžio. Atkreiptinas dėmesys, kad kaip ir pirmojo bei antrojo laipsnio valstybinių pensijų atveju, mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti nukentėjusių asmenų valstybinę našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir tada, kai juos kas nors įvaikina.

Apžvelgus nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas reglamentuojantį teisės aktą darytina išvada, kad į šios pensijos gavėjų ratą įtraukti asmenys, nepagrįstai gaunantys dideles valstybines pensijas. Tokie asmenys turėtų būti eliminuoti iš sąrašo, arba jų gaunama 8 valstybinių pensijų bazių dydžio pensija turėtų būti sumažinta iki 1-2 valstybinių pensijų bazių dydžio. Taip pat įstatymų leidėjas turėtų iš naujo priimti pataisas, kurios Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažintos negaliojančiomis dėl jų priėmimo būdo. Tokiu atveju nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų ratas būtų sumažintas bei tuo pačiu sumažėtų valstybės biudžeto išlaidos.

Lietuvos socialinių tyrimų centro tyrimo „Pensijų skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija“ patektoje ataskaitoje išmokas nukentėjusiems asmenims siūloma mokėti ir toliau, tačiau taip pat pabrėžtina, kad labai svarbu jų neplėsti. Ateityje atsiradus naujoms pretendentų gauti šią valstybinę pensiją grupėms, patirtos žalos atlyginimo klausimą reikėtų spręsti kitais metodais, nes pensijos nėra tam tinkama priemonė. Dalis nukentėjusiųjų jų nesulaukia, dalis gauna tik trumpą laiką, nors yra labiau nukentėję už kai kuriuos mažiau nukentėjusius, bet gyvenančius ir pensiją gaunančius ilgą laiką.⁷⁸

3. Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos

Pareigūnų ir karių valstybines pensijas reglamentuoja Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas⁷⁹ (toliau – Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas), kuris įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d. Iki šio įstatymo įsigaliojimo pareigūnams ir kariams skiriamos pensijos buvo reglamentuojamos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. liepos 17 d. nutarimu Nr. 281 „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros, vidaus

⁷⁸ Lietuvos socialinių tyrimų centro tyrimo „Pensijų skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija“ baigiamoji ataskaita, 2012-08-01, 24 p.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-23, Nr. 99-1958; nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558

reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemų, Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriaus darbuotojų, pareigūnų ir karių pensinio aprūpinimo tvarkos“⁸⁰. Šio nutarimo 1 punkte, be kita ko, buvo nustatyta, kad kol bus priimtas ir įsigalios Lietuvos Respublikos prokuratūros, vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemų, Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriaus darbuotojų, pareigūnų ir karių pensijų įstatymas, vidaus reikalų sistemos darbuotojams, pareigūnams ir kariams skiriamos pensijos už išstarnautus metus (1.1 punktas).⁸¹

Įstatymu yra numatytos tokios pareigūnų ir karių valstybinės pensijos:

- 1) Už tarnybą;
- 2) Netekto darbingumo;
- 3) Našlių ir našlaičių.

Teisė gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją, kaip dauguma kitų valstybinių pensijų, yra neatsiejamai saistoma pilietybės principo. Taigi teisę gauti šios rūšies valstybinę pensiją turi šie Lietuvos Respublikos piliečiai:

- 1) Vidaus reikalų ministerijos, policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnai, vidaus tarnybos dalinių karininkai, liktinės tarnybos puskarininkiai ir kareiviai;
- 2) Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai;
- 3) profesinės karo tarnybos kariai;
- 4) Valstybės saugumo departamento sistemos, Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos pareigūnai ir Vyriausybinių ryšių centro prie Krašto apsaugos ministerijos civiliai statutiniai valstybės tarnautojai;
- 5) prokuratūros pareigūnai;
- 6) Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnai;
- 7) muitinės mobiliųjų grupių pareigūnai, muitinės postų pareigūnai ir muitinės pareigūnai, atliekantys kriminalinę žvalgybą ir (arba) ikiteisminį tyrimą.⁸²

Tokią teisę taip pat turi pareigūnai ir kariai, kurie:

- 1) būdami įtraukti į Vidaus reikalų ministerijos, Krašto apsaugos ministerijos kadru, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų rezervą, dirba kitose Lietuvos Respublikos ministerijose, departamentuose, įstaigose ir organizacijose;

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros aus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemų, Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriaus darbuotojų, pareigūnų ir karių pensinio aprūpinimo tvarkos“ . *Valstybės žinios*, 1991-08-20, Nr. 23-623

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2017 m. sausio 25 d.

⁸² Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-23, Nr. 99-1958; nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558

- 2) būdami įtraukti į Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos žvalgybos pareigūnų rezervą, dirba kitose Lietuvos, užsienio valstybių ar tarptautinėse institucijose, įstaigose, įmonėse, organizacijose, taip pat užsiima kita teisėta veikla ir vykdo atskiras žvalgybos institucijų tarnybines užduotis.

Teisę gauti pareigūnų ir karių netekto darbingumo pensijas turi privalomosios karo tarnybos kariai, tapę nedarbingi ar iš dalies darbingi tarnybos, mokymų, pratybų ar užduočių vykdymo metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, mokymais, pratybomis ar užduočių vykdymu. Šiems asmenims žuvus tarnybos, mokymų, pratybų ar užduočių vykdymo metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, mokymais, pratybomis ar užduočių vykdymu, teisę gauti pareigūnų ir karių valstybines našlių ir našlaičių pensijas turi jų sutuoktiniai ir vaikai.

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos skiriamos ir mokamos išėjusiems iš tarnybos pareigūnams ir kariams, kurie:

- 1) yra ištarnavę vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 25 ir daugiau metų;
- 2) yra ištarnavę prokuratūroje 20 ir daugiau metų ir sukakę Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių;
- 3) yra pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, susijusių su tarnyba;
- 4) yra atleisti iš tarnybos dėl sveikatos, kai yra žinybinės centrinės medicinos ekspertizės komisijos išvada, arba yra pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, nesusijusių su tarnyba, ir yra ištarnavę vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje 5 ir daugiau metų;
- 5) yra sukakę įstatymų arba statutų nustatytą išleidimo į atsargą amžių (jei toks amžius nenustatytas,- senatvės pensijos amžių) ir ištarnavę vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje 5 ir daugiau metų.

Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimą, turi apibrėžti tarnybos laiką, būtiną šiai valstybinei pensijai skirti. Šiam laikui gali būti prilyginti ir tam tikri kiti su tarnyba susiję laikotarpiai. Nustatydamas šį teisinį reguliavimą ir paisydamas Konstitucijos, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją: atsižvelgdamas į reikšmingas aplinkybes, jis gali nustatyti ir tam tikrų ypatumų turintį atskirų statutinių valstybės institucijų pareigūnų tarnybos laiką, būtino pareigūnų ir karių valstybinei pensijai skirti, apskaičiavimo, taip pat kitų laikotarpių prilyginimo šiam laikui teisinį reguliavimą. Tarnybos laikas, reikalingas šioms pensijoms skirti, pirmą kartą reglamentuotas Vyriausybės 1992 m. birželio 25 d. nutarimu Nr. 490 „Dėl vidaus reikalų sistemos pareigūnų ir karių pensinio aprūpinimo“⁸³, kuris galiojo iki Lietuvos Respublikos Seimui priimant 1994 m. gruodžio 13 d. Vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą, kuris įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d. Pirminėje įstatymo redakcijoje buvo numatyta, kad Pareigūnų ir karių valstybinė pensija skiriama ir mokama ištarnavusiems Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, valstybės saugumo ir krašto apsaugos sistemose 20 ir daugiau metų.⁸⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad 2016 m. sausio 1 d. įsigaliojo Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo pataisos, kuriomis nustatyta, kad pareigūnams ir kariams valstybinė pensija bus skiriama ir išmokama, kai jie ištarnaus vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (bus dirbę muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikę kriminalinę žvalgybą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 25 ir daugiau metų. Taigi nuo 2016 m. sausio 1 d. tarnybos laikas pareigūnų ir karių valstybinei pensijai gauti pratęstas nuo 20 iki 25 metų. Taip siekiama statutinius pareigūnus kiek galima ilgiau išlaikyti tarnyboje, nes remiantis iki tol galiojusiomis Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo normomis 40 - 43 metus sukakę ir 20 metų ištarnavę pareigūnai pasitraukdavo iš tarnybos ir pradėdavo gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją. Be to, statutuose nustatytas gerokai didesnis maksimalus tarnybos statutinėse pareigose amžius, kuriam sukakus pareigūnai atleidžiami iš tarnybos.

Siekiant tiksliau sureguliuoti pareigūnų ir karių tarnybos laiką, įstatymų leidėjas nustatė kaip skaičiuojamas tarnybos laikas asmenims, kurie iki įsigaliojant minėtoms pataisoms buvo ištarnavę daugiau kaip 11 metų. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų

⁸³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Vidaus reikalų sistemos pareigūnų ir karių pensinio aprūpinimo“. *Valstybės žinios*, 1992-09-10, Nr. 25-745

⁸⁴ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-23, Nr. 99-1958; nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558

įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje yra nurodyta, kad pareigūnams ir kariams, kurie priimti į tarnybą iki 2016 m. sausio 1 d. ir kurių tarnybos laikas pensijai skirti, apskaičiuotas šio įstatymo nustatyta tvarka, 2016 m. sausio 1 d. yra 11 ir daugiau metų, šio straipsnio 1 dalies 1 punktą netaikomas, o pareigūnų ir karių valstybinė pensija skiriama ir išmokama, kai jie vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems kriminalinę žvalgybą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) išstarnauja:

- 1) 24 metus ir 6 mėnesius – taikoma pareigūnams ir kariams, kurių 2016 m. sausio 1 d. turėtas tarnybos laikas pensijai skirti yra 11 ir daugiau metų, bet mažiau negu 12 metų;
- 2) 24 metus – taikoma pareigūnams ir kariams, kurių 2016 m. sausio 1 d. turėtas tarnybos laikas pensijai skirti yra 12 ir daugiau metų, bet mažiau negu 13 metų;
- 3) 23 metus ir 6 mėnesius – taikoma pareigūnams ir kariams, kurių 2016 m. sausio 1 d. turėtas tarnybos laikas pensijai skirti yra 13 ir daugiau metų, bet mažiau negu 14 metų;
- 4) 23 metus – taikoma pareigūnams ir kariams, kurių 2016 m. sausio 1 d. turėtas tarnybos laikas pensijai skirti yra 14 ir daugiau metų, bet mažiau negu 15 metų;
- 5) 22 metus ir 6 mėnesius – taikoma pareigūnams ir kariams, kurių 2016 m. sausio 1 d. turėtas tarnybos laikas pensijai skirti yra 15 ir daugiau metų, bet mažiau negu 16 metų;
- 6) 22 metus – taikoma pareigūnams ir kariams, kurių 2016 m. sausio 1 d. turėtas tarnybos laikas pensijai skirti yra 16 ir daugiau metų, bet mažiau negu 17 metų;
- 7) 21 metus ir 6 mėnesius – taikoma pareigūnams ir kariams, kurių 2016 m. sausio 1 d. turėtas tarnybos laikas pensijai skirti yra 17 ir daugiau metų, bet mažiau negu 18 metų;
- 8) 20 metų – taikoma pareigūnams ir kariams, kurių 2016 m. sausio 1 d. turėtas tarnybos laikas pensijai skirti yra 18 ir daugiau metų.⁸⁵

Šiuo metu galiojančio Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo pagrindu įstatymų leidėjas siekia suvienodinti pareigūnų ir karių tarnybos laiką palaipsniui, atsižvelgdamas į tai, kad kuo didesnis yra turimas tarnybos laikas nuo 2016 m. sausio 1 d., tuo mažesnis tarnybos laikas reikalingas siekiant gauti pareigūnų ir karių valstybinę

⁸⁵ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-23, Nr. 99-1958; nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558

pensiją. Kitaip tariant, teisės akte yra įtvirtintas pereinamasis laikotarpis, nustatantis sąlygas pareigūnų ir karių tarnybos laiko suvienodinimui, iki bus pasiekta, kad visiems be išimties kariams ir pareigūnams, išstarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) būtų taikomas minimalus 25 ir daugiau metų tarnybos laikas.

Taip pat paminėtina, kad nuo 2014 m. sausio 1 d. palengvintos sąlygos gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją asmenims, kurie dėl jų pačių kaltės buvo pašalinti iš tarnybos.⁸⁶ Dabar valstybinė pensija šiems asmenims skiriama, jeigu jie yra išstarnavę 25 ar daugiau metų ir po atleidimo iš tarnybos dienos yra praėję 3 metai arba jeigu jie yra išstarnavę 25 ar daugiau metų ir yra sukakę įstatymų nustatytą išleidimo į atsargą amžių. Anksčiau teisę gauti valstybinę pensiją tokie asmenys įgydavo tik sukakę išleidimo į atsargą amžių arba senatvės pensijos amžių.⁸⁷ Tuo tarpu pareigūnams, kurie dėl jų pačių kaltės buvo pašalinti iš prokuratūros sistemos, valstybinė pensija skiriama tik tada, kai jie yra išstarnavę 20 ar daugiau metų ir yra išstarnavę 20 ar daugiau metų ir yra sukakę Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių.⁸⁸

Kalbant apie tarnybos laiką, reikalingą pareigūnų ir karių valstybinei pensijai gauti, svarbu paminėti ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimą, kuriuo pripažinta, kad Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija; Žin., 2007, Nr. 8-314) 1 punktas prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29, 52 straipsniams, konstituciniam teisinės valstybės principui.⁸⁹ Atsižvelgdamas į tai, Lietuvos Respublikos Seimas 2013 m. gruodžio 3 d. priėmė šio įstatymo pakeitimą⁴¹, kuriuo panaikino Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konstatuotą teisės spragą ir užtikrino pareigūnų ir karių, tarnavusių SSRS ginkluotosiose pajėgose ir kituose organuose iki 1990 m. kovo 11 d. ir priverstinai po 1990 m. kovo 11 d., lygiateisiškumą.

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija už tarnybą. Pareigūnų ir karių valstybinė pensija už tarnybą skiriama pagal pareigūno ar kario nurodytą paeiliui išstarnautų 5 tarnybos metų

⁸⁶ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013-12-30, Nr. 140-7076

⁸⁷ 2012-2016 metų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinis pranešimas. Prieiga internetu <http://www.socmin.lt/lt/socialinis-pranesimas.html>

⁸⁸ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-23, Nr. 99-1958; nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. Sausio 18 d. Redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2013 m. vasario 22 d.

palankiausių nuosekliai einančių dvylikos mėnesių jam nustatyto darbo užmokesčio vidurkį. Pareigūnams ir kariams, pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, ir išstarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) mažiau negu dvylika mėnesių, pareigūnų ir karių valstybinės netekto darbingumo pensijos skiriamos pagal pareigūno ar kario išstarnautų mėnesių jam nustatyto darbo užmokesčio vidurkį. Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos dydis yra susietas su išstarnautu laiku. Už pirmus-dvidešimtus tarnybos metus, įskaitytus į tarnybos laiką pensijai skirti, skiriama po 1 procentą. aukščiau nurodyto darbo užmokesčio, už dvidešimt pirmus-dvidešimt penktus – po 1,5 procento, už dvidešimt šeštus ir kiekvienus paskesnius metus – po 1 procentą.

Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatyme nustatyta, kad pareigūnai ir kariai, kurie įgyja teisę į pareigūnų ir karių valstybinę pensiją, nepraranda teisės į kitas valstybines pensijas, jei įstatymai nenumato kitko. Pagal šiuo metu galiojančius įstatymus minėti pareigūnai ir kariai gauna ir valstybinę socialinio draudimo pensiją, kai atitinka sąlygas šiai pensijai gauti.

Pažymėtina, kad pareigūnų ir karių valstybinės pensijos yra mokamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Iki 2013 m. sausio 1 d. pareigūnams ir kariams bei jų šeimos nariams pensijas skyrė ir mokėjo Vidaus reikalų ministerija, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Valstybės saugumo departamentas, Krašto apsaugos ministerija, Generalinė prokuratūra ar Kalėjų departamentas pagal tai, kurioje iš šių institucijų pensijos gavėjas tarnavo paskiausiai. Įgyvendinant Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių įgyvendinimo priemonių planą⁹⁰ nuo 2013 m. sausio 1 d. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos perduotas pareigūnų ir karių valstybinių pensijų mokėjimas buvusiems prokurorams, Muitinės departamento prie Finansų ministerijos ir Kalėjų departamento prie Teisingumo ministerijos pareigūnams mokėjimas. Nuo 2015 m. sausio 1 d. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba valstybines pensija moka ir buvusiems vidaus reikalų sistemos pareigūnams, o nuo 2016 m. sausio 1 d. - buvusiems krašto apsaugos sistemos,

⁹⁰ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų ir valstybinių pensijų, sumažintų dėl draudžiamųjų pajamų turėjimo, kompensavimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2015-07-07, Nr. 11098

Valstybės saugumo departamento ir Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams bei skiria valstybinės pensijas buvusiems vidaus reikalų sistemos pareigūnams.⁹¹

Pagal galiojančius įstatymus pareigūnų ir karių valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas nėra grindžiamas nei socialinio draudimo, nei jokiais kitomis specialiomis įmokomis. Pareigūnų ir karių valstybinė pensija apskaičiuojama ir mokama atsižvelgiant į pareigūno ar kario darbo užmokesčio dydį. Tuo tarpu valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija ir valstybinė socialinio draudimo invalidumo pensija, nustatytos Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme, yra mokamos iš Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto.⁹² Toks šios valstybinių pensijų rūšies ypatingumas lemia tai, kad įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad asmenims, neišėjusiems iš tarnybos, tokia pensija nėra skiriama arba tokia pensija nėra mokama asmenims, kurie išėjo iš tarnybos ir kuriems buvo paskirta ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija, kai jie grįžta į tarnybą, už kurią skiriama ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija.⁹³

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija netekto darbingumo atveju bei našlių ir našlaičių valstybinė pensija. Kartu su pareigūnų ir karių valstybine pensija už tarnybą, numatyta ir netekto darbingumo valstybinė pensija. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatyme yra išskirti du su laiku siejami atvejai, kada tokia pensija asmeniui yra mokama:

- 1) pareigūnams ir kariams, kurie darbingumo neteko dėl priežasčių, susijusių su tarnyba. Tokiu atveju nėra paisomas konkretus laikas, kada darbingumas buvo prarastas;
- 2) Pareigūnams ir kariams, kurie darbingumo neteko dėl kitų priežasčių, nesusijusių su tarnyba, tačiau tarnybos metu.

Darbingumo netekimas pripažįstamas atsiradusiu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, jei susirgimas, sužeidimas ar trauma, sukėlę darbingumo netekimą, įvyko tarnyboje.

⁹¹ 2012-2016 metų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinis pranešimas. Prieiga internetu <http://www.socmin.lt/lt/socialinis-pranesimas.html>

⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“, 2003 m. liepos 4 d.

⁹³ *Ibidem*.

Priežastinį ryšį turi patvirtinti žinybinė centrinė medicinos ekspertizės komisija, kariams – krašto apsaugos ministro sudaryta tarnybinio tyrimo komisija.

Įstatymų leidėjas teisę gauti pareigūnų ir karių netekto darbingumo pensijas taip pat suteikia ir privalomosios karo tarnybos kariams bei kariams savanoriams, tapusiems nedarbingais ar iš dalies darbingais tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais. Šiems asmenims žuvus tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais, teisę gauti pareigūnų ir karių valstybines našlių ir našlaičių pensijas turi jų sutuoktiniai ir vaikai. Teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę našlių ir našlaičių pensiją turi mirusiojo (arba nustatyta tvarka pripažinto mirusiu ar nežinia kur esančiu) pareigūno ar kario sutuoktinis bei vaikai (įvaikiai), atitinkantys Valstybinių pensijų įstatymo 9 straipsnyje nustatytas sąlygas. Ši pensija skiriama, jei miręs asmuo buvo įgijęs teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją už tarnybą arba žuvęs ar miręs nuo sužalojimų asmuo dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, arba dėl netekto darbingumo buvo įgijęs teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę netekto darbingumo pensiją arba vieną iš šių pensijų gavo.⁹⁴

Pagal šiuo metu galiojančią teisinį reguliavimą tarnyboje darbingumo netekęs pareigūnas, atitinkantis teisės aktuose nustatytas sąlygas, įgyja teisę gauti:

- 1) Valstybinę netekto darbingumo pensiją⁹⁵;
- 2) Valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją⁹⁶;
- 3) Netekto darbingumo periodinę kompensaciją⁹⁷;
- 4) Netekto darbingumo vienkartinę kompensaciją⁹⁸.

Toks teisinis reguliavimas pareigūnus ir karius, kurie tuo pačiu pagrindu gauna net keturias skirtingas pensinio pobūdžio bei kompensacines išmokas, daro privilegijuotais, kadangi tiek išmokų gali gauti tik ši grupė asmenų. Tokiu atveju siūlytina atsisakyti kažkurios iš išmokų, taip pareigūnus ir karius sulyginant su kitais Lietuvos Respublikos piliečiais. Lengviausia būtų atsisakyti pareigūnų ir karių valstybinės netekto darbingumo pensijos, kadangi ši ir taip dubliuoja valstybinio socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-23, Nr. 99-1958; nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-08-03, Nr. 59-1153

⁹⁷ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999-12-29, Nr. 110-3207; nauja redakcija: *Teisės aktų registras*, 2016-07-05, i. k. 2016-18827

⁹⁸ *Ibidem*.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimas yra siejamas ne tik su jų turimu statusu ar tarnybos specifika, tačiau ir su tuo, kad jie į pensiją išeina anksčiau nei kiti asmenys. Šių pensijų mokėjimas taip pat pagrįstas tuo, kad jos suteikia socialines garantijas tuo laikotarpiu, kai asmenys jau nebetinka darbui dėl šio specifikos ir pavėluotai turi konkuruoti bendroje darbo rinkoje nelygiomis sąlygomis, kai tuo laiku jų bendraamžiai yra pažengę kitose profesijose. Todėl laikotarpiu tarp darbo pabaigos pagal specifinę profesiją ir bendro pensinio amžiaus, nuo kurio pradama mokėti bendra valstybinio socialinio draudimo pensija, šiems asmenims yra kompensuojama dalis darbo užmokesčio, kurio jie netenka dėl „atsilikimo“ bendroje darbo rinkoje.⁹⁹ Atsižvelgiant į tai, kad šios išmokos yra mokamos ir sulaukus bendrojo pensinio amžiaus, yra gaunamos kartu su valstybinio socialinio draudimo pensijomis. Dėl šios priežasties reguliavimas turėtų būti kečiamas:

- 1) Pareigūnų ir karių valstybines pensijas eliminuojant iš valstybinių pensijų sistemos, jas pakeičiant kompensacinėmis išmokomis su tikslu padėti asmeniui, negalinčiam lygiomis teisėmis su kitais konkuruoti darbo rinkoje. Tokios išmokos mokamos iki asmeniui sukankant teisės aktuose nustatyto pensinio amžiaus;
- 2) Arba, pareigūnų ir karių valstybines pensijas pradėdant mokėti tik sulaukus bendrojo pensinio amžiaus. esant tokiam reguliavimui, turėtų būti didinami pareigūnų ir karių atlyginimai, stengiantis juos sukonzentruoti į esamuoju laiku gaunamas pajams, o ne į tas, kurios bus gaunamos ateityje.

4. Mokslininkų valstybinės pensijos

Pagrindinė išskirtinė socialinės apsaugos garantija, teikiama Lietuvos mokslininkams yra valstybinė mokslininkų pensija. Kitos socialinės apsaugos išmokos, kurios mokamos remiantis socialinį draudimą ir socialinę paramą reglamentuojančiais teisės aktais, šiems asmenims teikiamos tokia pačia tvarka kaip ir visų kitų profesijų atstovams.

Mokslininkų valstybinės pensijos, jų skyrimas bei mokėjimas yra reglamentuojamos Mokslininkų valstybinių pensijų laikinajame įstatyme,¹⁰⁰ kuris įsigaliojo 1995 m. sausio 4 d. Šio teisės akto preambulėje teigiama, kad Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į tai, kad Lietuvoje nėra sukurta papildomo

⁹⁹ Lietuvos socialinių tyrimų centro tyrimo „Pensijų skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija“ baigiamoji ataskaita, 2012-08-01, 9 p.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995-01-04, Nr. 1-4

mokslininkų pensinio draudimo sistema, kuri turėtų garantuoti mokslininkų kvalifikaciją atitinkančias pensijas, ir laikydamas, kad iki šios sistemos sukūrimo būtina valstybės lėšomis paremti sulaukusius senatvės mokslininkus, priima šį įstatymą.¹⁰¹ Pabrėžtina, kad jau pačiame teisės akto pavadinime yra nurodytas šio teisės akto galiojimo laikinumas, tačiau remiantis juo, valstybinės mokslininkų pensijos reglamentuojamos jau daugiau kaip 22 metus.

Teisę gauti mokslininkų valstybinę pensiją turi nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys asmenys, kuriems įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje yra suteiktas ar nostrifikuotas mokslo laipsnis arba pedagoginis mokslo vardas. Nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenančiais asmenimis laikomi Lietuvos Respublikos piliečiai, kurių duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o neturinčių gyvenamosios vietos – apie savivaldybę, kurioje jie gyvena, yra įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą, arba nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys užsieniečiai. Pažymėtina, kad priešingai nei kitų valstybinių pensijų gavimo sąlygose, mokslininkų valstybinių pensijų gavimas nėra siejamas su Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimu. Taip yra stengiamasi mažinti mokslininkų emigraciją į kitas valstybes, taip pat didinti mokslininkų bendruomenes.

Taigi teisę gauti mokslininkų valstybinę pensiją turi teisę gauti nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantys, turintys nostrifikuotą mokslo laipsnį arba pedagoginį mokslo vardą, kurie:

- 1) Yra sukakę Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytą senatvės pensijos amžių arba yra pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo;
- 2) Turi ne mažesnę kaip 10 metų daktaro ar habilituoto daktaro darbo stažą;
- 3) Neturi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio draudimo pensijų draudimo įmokos; taip pat negauna ligos, motinystės, tėvystės, vaiko priežiūros, profesinės reabilitacijos ar nedarbo socialinio draudimo išmokų;
- 4) Teismo nuosprendžiu nėra pripažinti kaltais už tyčinio nusikaltimo padarymą.

Mokslininkų valstybinės pensijos dydis priklauso nuo mokslinio darbo stažo. Daktaro stažą sudaro asmens mokslinio darbo Lietuvos Respublikos valstybinėse mokslo ir studijų institucijose laikas nuo daktaro laipsnio suteikimo dienos, o habilituoto daktaro stažą – mokslinio darbo minėtose institucijose laikas nuo habilituoto daktaro laipsnio suteikimo dienos, bet abiem atvejais ne ilgiau negu tam asmeniui sukaks 65 metai.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995-01-04, Nr. 1-4.

Laikas, kuriuo asmuo gauna mokslininkų valstybinę pensiją, į daktaro ir habilituoto daktaro darbo stažą neįskaitomas.¹⁰² Priešingai nei valstybinio socialinio draudimo pensijų atveju, pagal šiuo metu galiojantį mokslininkų valstybinių pensijų reglamentavimą, mokslininkų darbo stažas yra skaičiuojamas tik iki 65 metų amžiaus. Tokia įstatymo norma yra kritikuotina, kadangi senėjant visuomenei, socialinės politikos tikslas turėtų būti asmenį kuo ilgiau išlaikyti darbo rinkoje. Tuo tarpu valstybinio socialinio draudimo pensijų reglamentavimo pagrindu į draudimo stažą įskaitomas visas pilnas darbo laikas, o tuo pačiu yra mokama ir valstybinio socialinio draudimo pensija. Pažymėtina, kad mokslininkų valstybinės pensijos dydis nėra susietas su praeityje gautomis pajamomis, o tik su mokslinio darbo stažu, nurodant minimalų 10 metų mokslinio darbo stažą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad mokslinio darbo stažas nėra saistomas nepriklausomumo principu. Lietuvos Respublikos pilietybę turinčių politinių kalinių ir tremtinių, kuriems atkurtos visos pilietinės teisės, mokslinio darbo stažas buvusios Sovietų sąjungos sąjunginio ir respublikinio pavaldumo valstybinėse mokslo ir studijų institucijose, taip pat kitų mokslininkų mokslinio darbo stažas, kai jie dirbo mokslinį darbą vykdydami iš valstybės biudžeto finansuojamas mokslo programas, prilyginamas mokslinio darbo stažui Lietuvos Respublikos valstybinėse mokslo ir studijų institucijose. Šį mokslinį darbo stažą nustato ir jį patvirtinančius dokumentus pensijai skirti išduoda Lietuvos Respublikos mokslinio darbo stažo nustatymo komisija prie Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos. Į šią komisiją įeina švietimo ir mokslo ministras, kuris yra komisijos pirmininkas, švietimo ir mokslo viceministras, Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įgaliotas atstovas, po du Lietuvos mokslo tarybos ir Mokslininkų sąjungos atstovus. Komisija sudaroma švietimo ir mokslo ministro įsakymu ir vadovaujasi švietimo ir mokslo ministro patvirtintais Mokslinio darbo stažo nustatymo nuostatais, suderintais su Lietuvos mokslo taryba.¹⁰³

Tik įsigaliojus Mokslininkų valstybinių pensijų laikinajam įstatymui, pensija buvo skaičiuojama nuo valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos. Nuo 1999 m. sausio 1 d. pensija skaičiuojama nuo valstybinių pensijų bazės. Mokslininkų valstybinės pensijos matas šiuo metu yra atitinkamo mėnesio valstybinių pensijų bazė. Įsigaliojus šiam pakeitimui, už kiekvienus visus daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį mokama 10 procentų to mėnesio valstybinių pensijų bazės. Už kiekvienus visus habilituoto daktaro

¹⁰² Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995-01-04, Nr. 1-4

¹⁰³ *Ibidem*.

stažo metus kiekvieną mėnesį papildomai mokama 5 procentai to mėnesio valstybinių pensijų bazės.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo 2014 m. liepos 3 d. nutarime yra pastebėjęs, kad Lietuvos Respublikos Seimas 1994 m. gruodžio 22 d. priėmė Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinąjį įstatymą, įsigaliojusį 1995 m. sausio 1 d., kuris ne kartą buvo keičiamas ir (arba) papildomas. Šiame įstatyme įtvirtinta teisė gauti mokslininkų valstybinę pensiją, tačiau asmens, turėjusio teisę mirties metu gauti mokslininkų valstybinę pensiją, našliui (našlei) teisė gauti mokslininkų valstybinę našlių pensiją nenustatyta.¹⁰⁴

Mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad mokslininkų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama tol, kol jie turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, arba jeigu jie gauna ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienomis), motinystės, tėvystės, vaiko priežiūros, profesinės reabilitacijos ar nedarbo socialinio draudimo išmokas. Apie draudžiamųjų pajamų turėjimą mokslininkų valstybinių pensijų gavėjai privalo pranešti pensiją jiems mokančiai institucijai per 10 dienų nuo šių pajamų atsiradimo dienos. Jeigu apie šias pajamas laiku nepranešama ir dėl to permokama pensija, permokėtos pensijos dydis išieškomas iš pensijos gavėjo, neapribojant kokiu nors terminu, Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo ir kitų įstatymų nustatyta tvarka.¹⁰⁵ Tokia šio, bei kai kurių kitų įstatymų, reglamentuojančių valstybinių pensijų skyrimą bei mokėjimą, prieštarauja Konstitucijai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarimu pažymėjo, kad valstybė, įstatymu nustatydamą, kad asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją, kartu prisiima įsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti, taigi privalo garantuoti atitinkamą pensinį aprūpinimą nurodytiems asmenims tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatyme, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą įsipareigojimą ir jiems skirtą atitinkamą pensiją bei mokėtų nustatyto dydžio išmokas (darant Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimuose nurodytą išlygą dėl proporcingo ir laikino pensijų sumažinimo (kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai) valstybėje susidarius ypatingai situacijai); įstatymų

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prezidento valstybinės rentos įstatymo (2006 m. gruodžio 12 d. redakcija) kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai 2014 m. liepos 3 d. Nr. KT34-n9/2014

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995-01-04, Nr. 1-4

leidžias privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų atitinkamos pensijos mokėjimą įstatymo nustatytas sąlygas atitinkantiems asmenims. Kai Konstitucijai neprieštaraujančiu įstatymu nustatyta pensija yra paskirta ir mokama, ši asmens įgyta teisė ir teisėtas lūkestis yra sietini ir su šio asmens nuosavybės teisių apsauga (teisė reikalauti mokėti pagal Konstituciją ir jai neprieštaraujančius įstatymus nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turiniai aspektai).¹⁰⁶ Tuo tarpu valstybines pensijas reglamentuojantys įstatymai valstybinių pensijų mokėjimą asmenims, gaunantiems draudžiamųjų pajamų, reglamentuoja skirtingai. Valstybinių pensijų mokėjimas nutraukiamas draudžiamųjų pajamų turintiems asmenims, kurie:

- 1) Gauna pirmojo ar antrojo laipsnių valstybines pensijas, išskyrus:
 - 1.1) Ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvius – karius savanorius pirmojo laipsnio valstybinių pensijų gavėjus;
 - 1.2) antrojo laipsnio valstybinių pensijų gavėjas motinas, pagimdžiusias (įvaikinusias) 5 ir daugiau vaikų, išauginusias juos iki 8 metų ir gerai išauklėjusias;
 - 1.3) antrojo laipsnio valstybinių pensijų gavėjus garbės donorus.
- 2) Gauna Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinę pensiją;
- 3) Gauna valstybines mokslininkų pensijas pagal Mokslininkų valstybinių pensijų laikinąjį įstatymą.

Valstybinių pensijų įstatymo 15 straipsnyje yra įtvirtinta, kad valstybinės pensijos nukentėjusiems asmenims mokamos nepaisant kitų gaunamų pajamų. Pagal Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą, asmeniui, gaunančiam draudžiamųjų pajamų, yra sustabdomas tik priedo, reglamentuoto įstatymo 15 straipsnyje, mokėjimas, tačiau ne visos valstybinės pensijos. Teisėjų valstybinių pensijų mokėjimas jiems gaunant draudžiamųjų pajamų buvo nutraukiamas iki Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui priimant 2007 m. spalio 22 d. nutarimą, kuriuo buvo pripažinta, kad Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2006 m. birželio 8 d. redakcija) nuostata „Teisėjų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama, jei: <...> 6) asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, arba gauna valstybinio socialinio draudimo ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienas), motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės),

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. Liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2007 m. spalio 22 d.

profesinės rehabilitacijos pašalpas ar nedarbo socialinio draudimo išmokas“ prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52, 109 straipsniams, konstituciniam teisinės valstybės principui, o nuostata „Teisėjų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama, jei: <...> 6) asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos“ – dar ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 daliai.¹⁰⁷

Toks skirtingas tos pačios konstitucinės vertybės reguliavimas parodo įstatymų leidėjo neapdairumą, kadangi tapataus turinio normos vienuose įstatymuose yra galiojančios, kituose panaikintos kaip prieštaraujančios Konstitucijai. Visų valstybinių pensijų skyrimas ir mokėjimas su draudžiamųjų pajamų turėjimu turėtų būti saistomas vienodai.

5. Teisėjų valstybinės pensijos

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime, kaip ir daugelyje kitų, yra pažymėjęs, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, bet viena svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą. Teisėjo nepriklausomumas yra užtikrinamas *inter alia* įtvirtinant teisminės valdžios, kaip visavertės, savivaldą, finansinį ir materialinį aprūpinimą, nustatant teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo (kuriuo siekiama užtikrinti, kad teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, išliktų nepriklausomas ir nebūtų verčiamas taikytis prie galimos politinių jėgų kaitos), teisėjo asmens neliečiamumo, teisėjo socialines (materialines) garantijas.¹⁰⁸ Demokratinėse valstybėse pripažįstama, kad teisėjas, kuriam tenka pareiga nagrinėti visuomenėje kylančius konfliktus, taip pat ir asmens konfliktus su valstybe, turi būti ne tik aukštos profesinės kvalifikacijos bei nepriekaištingos reputacijos, bet ir materialiai nepriklausomas ir saugus dėl savo ateities.¹⁰⁹ Įstatymų leidėjas,

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. Liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2007 m. spalio 22 d.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. Liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2007 m. spalio 22 d.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio ii skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių

suprasdamas teisėjų profesijos specifiškumą, Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtino teisėjų socialinei apsaugai skirtas garantijas.

Teisėjų valstybinių pensijų mokėjimą reglamentuoja 2002 m. liepos 2 d. Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas¹¹⁰, kuris įsigaliojo 2003 m. sausio 1 d. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisėjų valstybinės pensijos įtvirtintos vėliausiai, praėjus daugiau nei septyneriems metams po kitų valstybinių pensijų sureguliuavimo.

Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme yra nustatyta, kad teisėjų valstybinę pensiją turi teisę gauti:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo;
- 2) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo;
- 3) Lietuvos apeliacinio teismo;
- 4) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo;
- 5) kitų Lietuvos bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų;
- 6) nuo Lietuvos paskirti ar išrinkti bet kokio tarptautinio teismo teisėjai.¹¹¹

Taip pat nustatyta, kad išvardintų teismų teisėjai turi atitikti įstatymo keliamas sąlygas:

- 1) asmuo turi būti Lietuvos Respublikos piliečiu;
- 2) sukako Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių;
- 3) nustojo dirbti teisėjais;
- 4) yra įgiję ne mažesnę kaip 5 metų teisėjo darbo stažą.¹¹²

Neskaitant Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimo, teisėjų valstybinių pensijų skyrimas ir mokėjimas taip pat siejamas su asmens turimu teisėjo darbo stažu. Minimalus teisėjo darbo stažas – 5 metai. Teisėjų darbo stažą valstybinei pensijai gauti sudaro laikas nuo 1990 m. kovo 11 d., kurį asmuo dirbo teisėju Lietuvos teritorijoje veikiančiuose teismuose arba nuo Lietuvos paskirtu ar išrinktu bet kokio tarptautinio teismo teisėju. Jeigu asmuo teisėjo darbo stažą įgijo dirbdamas teisėju skirtinguose teismuose ir skirtingu laiku, jo įgytas teisėjo darbo stažas teisėjų valstybinei pensijai gauti sumuojamas

patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 "Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr.689 "Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai", 2001 m. liepos 12 d.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3088

¹¹¹ Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3088

¹¹² *Ibidem*.

Vyriausybės patvirtintų Teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų¹¹³ nustatyta tvarka.¹¹⁴ Tokia įstatyme įtvirtinta nuostata yra diskriminuojami teisėjai, kurių didžiąją darbo stažo dalį sudaro darbas teisėju laikotarpiu iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos. Tokiu reguliavimu yra ignoruojami kiti svarbūs teisėjo darbo rodikliai, pavyzdžiui, panaikintų sprendimų ar nuosprendžių procentas.¹¹⁵ Žvelgiant iš kitos pusės, viena iš pagrindinių teisėjo profesijos savybių – jo nepriklausomumas. Tai vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų. Tuo galima pagrįsti teisėjo darbo stažo skaičiavimą tik nuo 1990 m. kovo 11 d., į darbo stažą neįskaitant laiko, kai teisėjas dirbo Sovietų Sąjungos laikotarpiu. Atkreiptinas dėmesys, kad iki Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui priimant 2010 m. birželio 29 d. nutarimą, teisėjų valstybinių pensijų dydis buvo nustatomas pagal teisėjo darbo stažą. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui prieštaraujančiais Konstitucijai pripažinus Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 6 straipsnio 1 dalį ta apimtimi, kuria įtvirtinant maksimalų teisėjų valstybinės pensijos dydį nėra atsižvelgta į atskirų teismų sistemų ypatumus, taip pat 6 straipsnio 2 bei 3 dalis, įstatyme neliko aiškiai reglamentuoto pensijų dydžio nustatymo.

Atkreiptinas dėmesys, kad įsigaliojus Teisėjų valstybinių pensijų įstatymui, iki Lietuvai tampa Europos Sąjungos nare, teisėjų valstybinių pensijų skyrimas buvo siejamas su nuolatinio gyvenimu Lietuvos Respublikoje. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, teisėjų valstybinių pensijų skyrimo metu asmuo nebūtinai turi nuolatos gyventi Lietuvos Respublikoje. Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 10 straipsnis numato situaciją, kai teisėjų valstybinės pensijos gavėjas persikelia nuolat gyventi į užsienį. Nustatyti galimi du variantai, kurie yra saistomi turimu teisėjo darbo stažo dydžiu:

- 1) jeigu darbo teisėju Lietuvos Respublikos teismuose stažas yra ne mažesnis kaip 20 metų, persikėlusiam nuolat gyventi į užsienį asmeniui toliau mokama pilna valstybinė pensija;
- 2) jei persikėlusio nuolat gyventi į užsienį pensijos gavėjo darbo teisėju stažas yra mažesnis negu 20 metų, teisėjų valstybinė pensija išmokama išvykimo mėnesį paskirtos pensijos dydžio už 6 mėnesius į priekį ir toliau nebemokama.

Pažymėtina, kad asmeniui sugrįžus nuolat gyventi Lietuvoje, valstybinės teisėjų pensijos mokėjimas yra atnaujinamas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad jeigu įstatymų leidėjas įtvirtina tokią teisėjo socialinę (materialinę) garantiją nutrūkus teisėjo

¹¹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003-01-24, Nr. 8-289

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3088

¹¹⁵ MACULEVIČ, J. *Socialinės apsaugos teisės reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje, Darbo ir socialinės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos*, Vilnius: TIC, 2007

įgaliojimams, kaip teisėjo pensija, jis, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir atvejus, kai teisėjo pensija (kuri yra siejama su teisėjo konstituciniu statusu) buvusiam teisėjui yra neskiriama ir (arba) paskirtoji teisėjų valstybinė pensija buvusiam teisėjui nebemokama; įstatymu nustatant atvejus, kai teisėjo pensija buvusiam teisėjui neskiriama, turi būti atsižvelgiama į konstitucinius teisėjo įgaliojimų nutūkimo pagrindus; priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos nukrypti nuo konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, pažeisti Konstitucijos 109 straipsnį; Konstitucijos 109 straipsnis būtų pažeistas, jeigu nebūtų galima konstituciškai pagrįsti, kodėl buvusiam teisėjui yra nebemokama paskirtoji teisėjų valstybinė pensija.¹¹⁶ Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme yra įtvirtinti atvejai, kada asmenys, nors ir atitinkantys sąlygas, nurodytas šio įstatymo 3 straipsnyje, netenka teisės gauti tokios pensijos. Tai atvejai, kai:

- 1) teisėjo įgaliojimai nutrūko apkaltos proceso tvarka;
- 2) teisėjas atleidžiamas iš teisėjo pareigų, nes savo poelgiu pažemino teisėjo vardą;
- 3) įsiteisėja asmenį apkaltinęs teismo nuosprendis (neatsižvelgiant į atleidimą nuo bausmės atlikimo, vėlesnį teistumo išnykimą ar panaikinimą);
- 4) asmuo gauna kitos valstybės pensiją;
- 5) asmuo dirbo arba tarnavo Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies 1–8 punktuose išvardytose struktūrose. Šiais atvejais asmens teisė gauti teisėjo valstybinę pensiją nustatoma remiantis Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 5 dalyje nustatyta tvarka patvirtintu tarnybų ir pareigų sąrašu.

Atkreiptinas dėmesys, kad kaip ir mokslininkų valstybinių pensijų atveju, Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme nėra numatytos našlių ar našlaičių pensijos. Tokiu atveju, pilna materialinė gerovė nėra užtikrinama šeimos nariams, mirus teisėjų valstybinės pensijos gavėjui.

Šiuo metu pagal Konstituciją ir įstatymus Lietuvoje yra trys teismų sistemos:

- 1) Konstitucinis Teismas, kuris vykdo konstitucinę teisminę kontrolę;
- 2) Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai, kurie sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą;
- 3) administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai. Šiuo metu įstatymais yra įsteigta ir veikia viena specializuotų teismų, būtent administracinių, sistema, kurią sudaro Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2007 m. spalio 22 d.

Pagal tokią Konstitucijoje bei kituose teisės aktuose įtvirtintą teismų sistemą, yra manytina, kad teisėjai yra skatinami nuolat tobulėti bei siekti užimti vietą aukštesnės instancijos teisme. Todėl anksčiau galiojęs teisinis reguliavimas, pagal kurį teisėjo valstybinės pensijos dydis priklausė tik nuo teisėjo darbo stažo, tačiau neatsižvelgiant į teismų sistemos specifiškumą, buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2010 m. birželio 29 d. nutarime yra pažymėjęs, kad teisėjų profesinės karjeros principo įgyvendinimas (kaip minėta, jo nesuabsoliutinant) yra viena iš sąlygų, leidžiančių užtikrinti, kad aukštesnių grandžių teismų teisėjais būtų skiriami kuo aukštesnės profesinės kvalifikacijos asmenys, taigi užtikrinti ir tai, kad teisingumas bus vykdomas taip, kaip numatyta Konstitucijoje, kad bus deramai saugomos ir ginamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės, kad bus įgyvendinama Konstitucijoje, jai neprieštaraujančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikšta teisė. Todėl teisėjai turi turėti ir materialines paskatas siekti profesinės karjeros. Vadinasi, įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir turi diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas pagal tai, kokios teismų sistemos ir kurios grandies teismo teisėjams jos yra nustatomos; teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, konstitucinė samprata suponuoja *inter alia* tai, kad jeigu skirtingų grandžių teisėjų atlyginimai, taip pat garantijos, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos) nutrūkus jų įgaliojimams, būtų visiškai suniveliuoti, ne tik būtų nepaisoma to, kad pagal Konstituciją teismai yra priskirtini ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trims) teismų sistemoms, be to, bendrosios kompetencijos teismų sistemą, kaip institucijų sistemą, sudaro keturių grandžių teismai, o pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) sistemos taip pat gali būti skirstomos į grandis, bet ir nebūtų materialinių paskatų (net jei kitų paskatų būtų) teisėjams siekti profesinės karjeros.¹¹⁷

Atsižvelgiant į tokį Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimą, teisėjų valstybinių pensijų dydis turėtų būti apskaičiuojamas remiantis teisėjo darbo stažu atitinkamoje teismų grandyje, kiekvieną teismo grandį įvertinant tam tikru koeficientu, kuris būtų proporcingas atitinkamame teisme teisėjų gaunamam vidutiniam darbo užmokesčiui. Antras variantas yra nustatyti fiksuotą valstybinės pensijos dydį visiems teisėjams, papildomai skiriant priedus už teisėjo darbo stažą aukštesnėje teismų sistemos

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 5, 6 straipsnių, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2009 m. gruodžio 8 d. redakcija), Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinojo įstatymo 1 straipsnio 2 dalies 1 punkto, 16 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2010 m. birželio 29 d.

grandyje. Tokiu reguliavimu teisėjai būtų skatinami siekti aukštesnės teisėjų profesinės karjeros.

6. Lietuvos Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinė pensija

Lietuvos Respublikos prezidento našlės (našlio) teisė į valstybinę našlių pensiją mirus Respublikos Prezidentui pirmą kartą buvo įtvirtinta 1998 m. vasario 19 d., Lietuvos Respublikos Vyriausybei priėmus nutarimą Nr. 203 „Dėl Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“¹¹⁸, kuris įsigaliojo 1998 m. vasario 26 d.

Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 10 punkte buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentui mirus, jo nedarbingam sutuoktiniui skiriama valstybinė našlių pensija tokiomis pačiomis dalimis, kurios nurodytos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo straipsniuose, kurie reglamentuoja valstybines socialinio draudimo našlių pensijas. Valstybinės našlių pensijos pagal Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatus buvo mokamos ir tuo atveju, jei Prezidentas miršta nepasibaigus jo kadencijai ir jeigu jis Respublikos Prezidento pareigas ėjo ne trumpiau kaip 2,5 metų. Šis Vyriausybės nutarimas Vyriausybės 2007 m. vasario 13 d. nutarimu Nr. 197 „Dėl Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ buvo pripažintas netekusiu galios.

Įstatymu Respublikos Prezidento sutuoktinio socialinės garantijos pirmą kartą reglamentuotos 2006 m. gruodžio 12 d., priėmus Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymą¹¹⁹, kuris įsigaliojo 2007 m. sausio 1 d. Šiuo įstatymu taip pat įtvirtinta Respublikos Prezidento sutuoktinio teisė į Prezidento valstybinę našlių rentą. Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatyme buvo numatyta, kad teisę gauti Prezidento valstybinę našlių rentą turi Lietuvos Respublikos pilietis kuris Prezidento mirties metu buvo Prezidento sutuoktinis ar sutuoktinė, neatsižvelgiant į santuokos su Prezidentu trukmę ir buvimą Prezidento sutuoktiniu ar sutuoktine Prezidento pareigų vykdymo metu.

2014 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą dėl aukščiau minėtos nuostatos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Lietuvos

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 1998-02-25, Nr. 19-479

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006-12-28, Nr. 141-5405; nauja redakcija: *Teisės aktų registras*, 2016-06-21, i. k. 2016-17350

Respublikos Konstitucinis Teismas savo nutarime išaiškino, kad vien tai, kad asmuo yra našlys (našlė) asmens, priklausiusio tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusio teisę gauti socialinę paramą (pensiją), savaime nėra pagrindas objektyviai pateisinti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta teisė tokiam našliui (našlei) gauti iš esmės kitokią socialinę paramą (pensiją) našlystės atveju, nei ji užtikrinama kitų asmenų našliams (našlėms); vien mirusio asmens turėtas socialinis statusas savaime nėra konstituciškai pateisinamas pagrindas užtikrinti jo našliui (našlei) daug didesnio dydžio socialinę paramą, nei užtikrinama kitiems našliams (našlėms). Jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo vien dėl tapimo asmens, priklausiusio tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusio teisę gauti socialinę paramą (pensiją), našliu (našle) fakto būtų įtvirtinta teisė tokiam našliui (našlei) gauti iš esmės kitokią socialinę paramą (pensiją) našlystės atveju, nei ji užtikrinama kitų asmenų našliams (našlėms), toks teisinis reguliavimas būtų vertintinas kaip įtvirtinantis privilegiją dėl asmens socialinės padėties.¹²⁰

Atsižvelgdamas į minėto Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatas, įstatymo leidėjas pakeitė Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinių pensijų (buvusių rentų) skyrimo ir mokėjimo tvarką, kaip vieną iš pagrindinių šios pensijos gavimo sąlygų įtvirtindamas socialinį Respublikos Prezidento statusą. Šiuo metu Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinės pensijos skyrimą reglamentuoja Valstybinių pensijų įstatymo III¹ skyrius. Pagal šio įstatymo 15¹ straipsnį, Respublikos Prezidento valstybinę pensiją turi teisę gauti asmuo, kuris būdamas Respublikos Prezidento sutuoktiniu, Respublikos Prezidento kadencijos (kadencijų) metu ne mažiau kaip 3 metus vykdė valstybiniame ir (ar) diplomatiniam protokole nustatytas Respublikos Prezidento sutuoktinio funkcijas.¹²¹

Pagal Valstybinių pensijų įstatymą, Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinė pensija skiriama ir mokama Respublikos Prezidento, kurio įgaliojimai nutrūko pasibaigus jo kadencijai Lietuvos Respublikos Konstitucijos 88 straipsnyje nustatytais pagrindais, sutuoktiniui, jeigu jis:

- 1) yra Lietuvos Respublikos pilietis;
- 2) yra sukakęs senatvės pensijos amžių arba yra pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, netekusiu 60 procentų ir daugiau darbingumo:

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prezidento valstybinės rentos įstatymo (2006 m. gruodžio 12 d. redakcija) kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai 2014 m. liepos 3 d. Nr. KT34-n9/201

¹²¹ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

- 3) neturi draudžiamųjų pajamų, kurių sąvoka suprantama taip, kaip ji apibrėžta Valstybinio socialinio draudimo įstatyme, ir negauna kitos valstybinės pensijos.

Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinės pensijos dydis – 15 procentų Respublikos Prezidento darbo užmokesčio dydžio per mėnesį.¹²²

Valstybinių pensijų įstatymo 15² straipsnyje yra reglamentuojama teisė gauti Respublikos Prezidento sutuoktinio našlaičių valstybinę pensiją. Tai reiškia, kad įstatymu yra reglamentuota teisė gauti valstybinę pensiją asmenims, kurie yra mirusio Respublikos Prezidento sutuoktinio, kuris turėjo teisę gauti valstybinę Respublikos Prezidento sutuoktinio pensiją, našlaičiai. Pagrindinė sąlyga tokiems asmenims gauti Respublikos Prezidento sutuoktinio našlaičių valstybinę pensiją – buvimas Lietuvos Respublikos piliečiu. Taip pat jie turi būti:

- 1) nepilnamečiais vaikais arba įvaikiais;
- 2) pilnamečiais vaikais arba įvaikiais, kurie iki sulaukiant pilnametystės buvo pripažinti neįgaliaisiais ir visą laiką nuo pilnametystės yra nedarbingi ar iš dalies darbingi;
- 3) pilnamečiai vaikai (įvaikiai), kurie mokosi pagal bendrojo ugdymo programą, pirmą kartą įgyja pirmąją kvalifikaciją pagal formaliojo profesinio mokymo programą arba studijuoja aukštojoje mokykloje pagal nuolatinių studijų programą ir pirmą kartą įgyja bakalauro ar magistro laipsnį, iki mokymosi arba studijų pagal šias programas baigimo (išskyrus bendrojo ugdymo programų mokinius, turinčius teisę gauti valstybinę našlaičio pensiją iki tų metų, kuriais jie baigia mokytis pagal šias programas, rugpjūčio 31 d.), bet ne ilgiau, iki jiems sukaks 24 metai.¹²³

Valstybinių pensijų įstatyme taip pat nustatytas ir tokių našlaičių gaunamos pensijos dydis:

- 1) Jeigu teisę gauti našlaičio pensiją turi vienas asmuo, jam skiriamos pensijos dydis yra 30 procentų mirusiam Respublikos Prezidento sutuoktiniui valstybinės pensijos gavėjui priklausiusios Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinės pensijos dydžio.
- 2) Jeigu tokią teisę turi daugiau našlaičių, našlaičių valstybinė pensija kiekvienam iš jų skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 procentų ir ne daugiau kaip 100 procentų viso Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinės pensijos dydžio.¹²⁴

¹²² Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*.

Iki 2016 m. rugpjūčio 1 d., kada įsigaliojo Valstybinių pensijų įstatymo pataisos, teisė į Prezidento valstybinę našlių rentą buvo skiriama nepagrįstai, atsižvelgiant tik į tai, kad asmuo buvo Respublikos Prezidento sutuoktinis. Šiuo metu galiojantis Respublikos Prezidento sutuoktinio valstybinių pensijų reglamentavimas yra sukurtas remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimu, paisant nurodytų pamatinių principų tokiai pensijai gauti. Kadangi tokia pensija yra ypatinga, jos reguliavimas numato atitinkamas sąlygas, kurios būtinos siekiant pensinei išmokai gauti. Teisė gauti šią našlių pensiją, kuri yra žymiai didesnė, nei skiriama kitoms našlėms ar našliams, šiuo metu yra reglamentuojama atsižvelgiant į realų asmens turimą pagrindą tokiai pensijai gauti.

IŠVADOS

1. Valstybinės pensijos – tai lygiagrečiai su kitomis pensijų rūšimis egzistuojančios pensijos, iš jų išsiskiriančios tuo, kad yra mokamos iš valstybės biudžeto.
2. Nors valstybinės pensijos laikomos specialiomis išmokomis, savarankiška pensijų sistemos dalimi, jos turi ir valstybinio socialinio draudimo pensijoms būdingų bruožų, kaip pavyzdžiui tai, kad jos yra mokamos tik asmeniui sulaukus pensinio amžiaus. Taip pat, kaip ir valstybinio socialinio draudimo pensijų atveju, kai kurioms iš jų yra numatytas minimalus darbo stažas.
3. Tam tikrų valstybinių pensijų gavėjai neretai tampa privilegijuotais asmenimis šalia kitų, tokio pobūdžio pensinių išmokų negaunančių asmenų. Įstatymų leidėjas valstybinių pensijų mokėjimą tokiems asmenims turėtų mažinti atsižvelgiant į tai, kiek vienas asmuo gali gauti pensinio ir kompensacinio pobūdžio išmokų.
4. Valstybinių pensijų gavėjų ratas yra nepagrįstai didelis. Įstatymų leidėjui derėtų keisti reglamentavimą, dalį valstybinių pensijų pakeičiant vienkartinėmis premijomis ar kitokiomis materialinėmis paskatomis.
5. Ne visų valstybinių pensijų dydžiai yra pagrįsti. Pensijų apskaičiavimo dydis ne visada atitinka protingumo bei teisingumo principus, nes ne vienodai jų nusipelnę asmenys, gali gauti vienodai dideles išmokas. Kadangi valstybinės pensijos yra specialiosios išmokos, kurių tikslas – atsidėkoti asmeniui už jo nuopelnus ar tarnybą (darbą), jos turėtų būti apskaičiuojamos atsižvelgiant į realų asmens nusipelnimą tokią pensiją gauti.
6. Ne visiems valstybines pensijas turintiems teisę gauti asmenims taikomi vienodi jų mokėjimo ar nemokėjimo standartai. Kai kuriais atvejais tai pažeidžia ne tik lygiateisiškumo principą, tačiau ardo Lietuvos teisinę sistemą.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262
3. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995-01-04, Nr. 1-4
4. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo, Valstybinių pensijų įstatymo, Mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo, Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymo, Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo, Pensijų kaupimo įstatymo, Lietuvos nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005-06-07, Nr. 71-2554
5. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-23, Nr. 99-1958; nauja redakcija: *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558
6. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013-12-30, Nr. 140-7076
7. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003-07-23, Nr. 73-3352; nauja įstatymo redakcija: *Valstybės žinios*, 2011-12-01, Nr. 155-7353
8. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006-12-28, Nr. 141-5405; nauja redakcija: *Teisės aktų registras*, 2016-06-21, i. k. 2016-17350
9. Lietuvos respublikos Profesinių pensijų kaupimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2016-06-27, Nr. 17716
10. Lietuvos Respublikos šalpos pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-14, Nr. 96-1873; nauja įstatymo redakcija: *Valstybės žinios*, 2005-05-19, Nr. 71-2556
11. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3088
12. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1991-05-31, Nr. 107-0; nauja redakcija: *Teisės aktų registras*, 2016-07-15, i. k. 2016-20645.
13. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-12-30, Nr. 101-2018

14. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 1 ir 3 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3089
15. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 2, 4, 5, 6, 7, 9 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007-12-29, Nr. 138-5646
16. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2013-12-19, Nr. 130-6620
17. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 4, 5 ir 6 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004-06-03, Nr. 88-3209
18. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 4, 5, 6 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997-12-17, Nr. 115-2911
19. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 5 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-12-29, Nr. 111-3578
20. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-06-28, Nr. 52-1487
21. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-08-03, Nr. 59-1153
22. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų ir valstybinių pensijų, sumažintų dėl draudžiamųjų pajamų turėjimo, kompensavimo įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2015-07-07, Nr. 11098
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl socialinės paramos koncepcijos“. *Valstybės žinios*, 1994-05-13, Nr. 36-653
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2007-03-20, Nr. 33-1198
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros aus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemų, Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriaus darbuotojų, pareigūnų ir karių pensinio aprūpinimo tvarkos“. *Valstybės žinios*, 1991-08-20, Nr. 23-623
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“. *Valstybės žinios*, 2000-05-03, Nr. 36-998
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 1998-02-25, Nr. 19-479

28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2003-01-24, Nr. 8-289
29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Vidaus reikalų sistemos pareigūnų ir karių pensinio aprūpinimo“. *Valstybės žinios*, 1992-09-10, Nr. 25-745

Specialioji literatūra:

1. 2012-2016 metų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialinis pranešimas.
2. BITINAS, A. Profesiniai pensijų fondai: teisinis reguliavimas ir problemos, *Teisė*, 2015. 7-19 p.
3. BITINAS, A. *Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas*. Vilnius: MES, 2011
4. BITINAS, A.; TARTILAS, J.; LITVAITIENĖ, J. *Socialinės apsaugos teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011
5. Lietuvos socialinių tyrimų centro tyrimo „Pensijų skaičiavimo būdo analizė ir valstybinių pensijų reformos koncepcija“ baigiamoji ataskaita, 2012-08-01
6. MILAŠIŪTĖ, V. Diskriminacijos draudimo principas pagal Europos Sąjungos teisę žmogaus teisių apsaugos požiūriu. *Teisės problemos*, 2010, 95-139 p.
7. PIETERS, D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius, Eurigmas, 1998
8. SCHULTE-MIMBERG, U.; ANGELE, S.; HEINE, WOLFGANG.; KIRCHBERGER, S.; SCHULTE, B.; STEINMEYER, H. D. *Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Vilnius: Lietuvos informacijos instituto spaustuvė, 1998.
9. TARTILAS, J. *Socialinės apsaugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005
10. VAIČAITIS, V. A. Teisė į pensiją ir konstitucinio teismo praktika. *Teisė*, 2010, 34-49 p.

Konstitucinio teismo nutarimai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 „Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d.

- nutarimo Nr. 266 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 1997, Nr. 5/96
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio ii skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 "Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr.689 "Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2001 m. liepos 12 d.
 3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 2002 m. birželio 19 d.
 4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei

mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“, 2003 m. liepos 4 d.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. Liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2007 m. spalio 22 d.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. Sausio 18 d. Redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2013 m. vasario 22 d.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prezidento valstybinės rentos įstatymo (2006 m. gruodžio 12 d. redakcija) kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai 2014 m. liepos 3 d. Nr. KT34-n9/2014
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2017 m. sausio 25 d.

SANTRAUKA

Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą, pensijų sistemą Lietuvoje sudaro valstybinės socialinio draudimo pensijos, šalpos pensijos, valstybinės pensijos bei kitos piniginės išmokos (pensijų kaupimo fondai bei profesinės pensijos). Valstybinės pensijos – tai atskira pensijų sistemos dalis, jos mokamos išimtinai iš valstybės biudžeto. Šios pensijos apima pirmojo ir antrojo laipsnių, nukentėjusiųjų asmenų, pareigūnų ir karių, mokslininkų, teisėjų bei Respublikos Prezidento valstybines pensijas.

Valstybinių pensijų skyrimas ir mokėjimas yra siejamas su asmens nuopelnais Lietuvos valstybei, taip pat su atitinkama tarnyba ar darbu. Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas valstybinių pensijų skyrimą bei mokėjimą, numato įvairias sąlygas tokioms pensijoms gauti, tačiau būtina pažymėti, kad kiekvienos valstybinės pensijos mokėjimas sietinas su asmens amžiumi, o beveik visų pensijų mokėjimas yra saistomas Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimu.

Valstybines pensijas reglamentuojančiuose įstatymuose nustatytas šių pensijų gavėjų ratas yra nepagrįstai platus vienu asmenų atžvilgiu ir per siauras – kitų. Toks reguliavimas turėtų būti keičiamas, atsižvelgiant į kiekvieno iš nustatytų gavėjų teisinį pagrindą gauti valstybines pensijas.

SUMMARY

According to the current legal regulation, the pension system in Lithuania consists of social insurance pensions, social assistance pensions, state pensions and other material benefits, which includes pension funds and occupational pensions. State pensions are a separate part of the pension system, which are financed from the state budget. State pensions comprise the first and the second grade, aggrieved persons state pensions, also pensions for the officers and soldiers, scientists, judges and spouse of the President of the Republic.

Appointment and payment of state pensions is concomitant with a person's merit to Lithuania or with a person's service. The legislator, while regulating the appointment and payment of state pensions, provides a variety of conditions, which are necessary to receive a pension, but it should be noted, that appointment and payment of each state pension is bound with being pensionary age and having citizenship of the Republic of Lithuania.

The statutory circle of beneficiaries is expanded unreasonably against one part of persons and too narrow against others. That kind of regulation should be changed considering the legal basis for state pensions to receive.